

ACADEMIEJAAR 2014-2015

COÖRDINATIE-ONTWIKKELINGSSTOORNIS & LICHAMELIJKE OPVOEDING: EEN UITDAGING?

WELKE AANPASSING KUNNEN BEGELEIDERS INTEGREREN BIJ HET VOORBEREIDEN
VAN SPORTACTIVITEITEN VOOR LAGERE SCHOOLKINDEREN MET EEN
COÖRDINATIE-ONTWIKKELINGSSTOORNIS?

Scriptie ingediend door **Evelien Verluyten** voor het behalen van het
bachelordiploma Sociale Readaptatiewetenschappen: kinderen, jongeren en welzijn
Promotor: Sylvia Van Wallegghem

COÖRDINATIE-ONTWIKKELINGSSTOORNIS & LICHAMELIJKE OPVOEDING: EEN UITDAGING?

**WELKE AANPASSINGEN KUNNEN BEGELEIDERS INTEGREREN BIJ
HET VOORBEREIDEN VAN SPORTACTIVITEITEN VOOR LAGERE
SCHOOLKINDEREN MET EEN COÖRDINATIE-
ONTWIKKELINGSSTOORNIS?**

EVELIEN VERLUYTEN

ABSTRACT

Kinderen en jongeren brengen de meeste tijd door op school, maar daarnaast hebben ze ook tijd nodig om te ontspannen. Voor lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis kan het moeilijk zijn om een vorm van ontspanning te vinden, doordat zij problemen ondervinden met zowel fijne als grove motoriek. In deze scriptie is het de bedoeling om begeleiders concreet materiaal aan te reiken zodat leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis ook sport kunnen beleven als een mogelijke uitlaatklep. Om dit materiaal te ontwikkelen heb ik onderzoek verricht op de school Eureka Onderwijs. Dit onderzoek bestond uit twee onderdelen. Enerzijds verkennende gesprekken bij zowel lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis als bij lagere schoolkinderen die kenmerken vertonen van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis in de lessen lichamelijke opvoeding. Anderzijds het observeren van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis in de lessen lichamelijke opvoeding. Uit dit onderzoek kunnen conclusies getrokken worden, die bepalend zijn voor de inhoud van het uiteindelijke product. Het eindproduct is een ringmap met sportfiches. Deze fiches zijn opgebouwd aan de hand van de STICORDI-maatregelen.

Kernwoorden: coördinatie-ontwikkelingsstoornis, lichamelijke opvoeding, lagere schoolkinderen, Eureka Onderwijs en STICORDI-maatregelen

ACADEMIEJAAR 2014-2015

Scriptie ingediend voor het behalen van het bachelordiploma Sociale Readaptatiewetenschappen: kinderen, jongeren en welzijn

*Van mankement tot talent.
Scheep kansen voor de toekomst.*

- Eureka Leuven

Woord vooraf

Deze scriptie is tot stand gekomen door ondersteuning van mijn omgeving en de organisatie Eureka Onderwijs. Vanuit mijn omgeving wil ik mijn vrienden, mijn familie en mijn partner bedanken om mij te steunen bij het uitwerken van dit project. Hun steun en liefde heeft ervoor gezorgd, dat ik elke dag heb doorgezet met veel energie om dit project tot een goed einde te brengen. Ik wil ook mijn dank betuigen aan mijn BAP-promotor, Sylvia Van Wallegem. Ik wil haar bedanken voor haar gerichte feedback en advies voor het uitschrijven van deze scriptie en het ontwikkelen van het product. Tenslotte wil ik ook de organisatie Eureka Leuven en voornamelijk de leerkracht lichamelijke opvoeding, Lies Lelong bedanken. Dankzij de samenwerking met haar en deze organisatie heb ik dit project tot stand kunnen brengen. Daarnaast wil ik Lies Lelong ook bedanken voor haar gerichte feedback om het product te verbeteren en te verfijnen.

Evelien Verluyten

Inhoudsopgave

Woord vooraf	i
Inhoudsopgave	ii
Lijst van afkortingen	iv
Lijst van tabellen, grafieken en figuren	v
Inleiding	1
1 Literatuurstudie	3
1.1 Coördinatie-ontwikkelingsstoornis	3
1.2 Knelpunten	5
1.3 Zelfbeeld	7
1.4 Onderwijscontext	9
1.4.1 Gewoon onderwijs	9
1.4.2 Buitengewoon onderwijs	9
1.4.3 Eureka Onderwijs	10
1.5 STICORDI-maatregelen	11
1.6 Hulpmiddelen	12
2 Praktijkonderzoek	13
2.1 Verkennende gesprekken	15
2.1.1 Aanpak	15
2.1.2 Bevindingen van gesprekken met lagere schoolkinderen met DCD	16
2.1.3 Bevindingen van gesprekken met lagere schoolkinderen die kenmerken vertonen van de stoornis DCD	19
2.1.4 Conclusie	22
2.2 Observatie	23
2.2.1 Aanpak	23
2.2.2 Checklist	23
3 Product: De sportmap	30
3.1 De sportmap	30
3.2 De opbouw	32
3.3 Evaluatie	33
3.4 Conclusie	34
4 Conclusies en aanbevelingen	35
Bibliografie	38
Bijlage 1: Gespreksleidraad	1
Bijlage 2: Tabellen van de verkennende gesprekken	2

Bijlage 3: Getuigenissen.....	4
Bijlage 4: Feedback van de fiches.....	10

Lijst van afkortingen

ADHD	=	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
ASS	=	Autismespectrumstoornis
CLB	=	Centrum voor Leerlingenbegeleiding
DCD	=	Development Coordination Disorder of coördinatie-ontwikkelingsstoornis
DSM	=	Diagnostic and statistical manual of mental disorders of classificatie van psychische stoornissen
LO	=	Lichamelijke opvoeding

Lijst van tabellen, grafieken en figuren

Figuur 1: Rubberflex grijpbal.....	12
Grafiek 1: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs met een attest DCD.	16
Grafiek 2: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs geen moeilijkheden ervaren	17
Grafiek 3: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs wel moeilijkheden ervaren	18
Grafiek 4: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD	19
Grafiek 5: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD geen moeilijkheden ervaren.....	20
Grafiek 6: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD wel moeilijkheden ervaren.....	21
Tabel 1: De knelpunten vanuit de literatuur	23
Tabel 2: De chronologische volgorde van de opgevallen knelpunten van drie lagere schoolkinderen met een DCD-attest.....	24
Tabel 3: De frequentie van het voorkomen van de gekozen knelpunten gedurende de 12 observatiemomenten van drie lagere schoolkinderen met een DCD-attest	27
Tabel 4: Een overzicht van de positieve punten en de verbeteringspunten van de sportfiches basketbal, rope skipping en dans volgens de feedback van Katrien Corstjens, Eva Strosse en Stijn Driessen.....	33
Tabel 5: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs met een attest DCD. 2	
Tabel 6: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs geen moeilijkheden ervaren.....	2
Tabel 7: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs wel moeilijkheden ervaren.....	2
Tabel 8: Vrijtijdsbesteding van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD.....	3
Tabel 9: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD geen moeilijkheden ervaren.....	3
Tabel 10: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD wel moeilijkheden ervaren.....	3

Inleiding

In de maatschappij lopen er veel projecten om de gezondheid van zowel kinderen als volwassenen te bevorderen. Om een gezond leven te leiden moet men zich goed voelen in zijn of haar vel, dit bekomt men door gezond te eten en voldoende te bewegen. Voor leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis is het een uitdaging om hen aan te zetten tot bewegen. Een reden hiervoor is dat deze leerlingen meer faalervaringen dan succeservaringen ondervinden bij het uitvoeren van een sport. De lessen van lichamelijke opvoeding kunnen een bijdrage leveren om leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis tot bewegen aan te zetten en om van een faalervaring een succeservaring te maken.

Op de school Eureka Onderwijs te Leuven legde enkele leerlingen getuigenissen af. Eén van deze getuigenissen was van een dertienjarige leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. In haar getuigenis vertelde zij dat dergelijke faalervaringen versterkt werden door zowel de reactie van de leerkracht als die van de medeleerlingen. De onwetendheid van deze leerkracht zorgde ervoor dat zij niet de nodige aanpassingen kreeg. Op deze manier moest de leerling op een niveau presteren dat ver boven haar eigen kunnen lag. Dit resulteerde in minder goede punten op het rapport, terwijl de leerling vond dat ze beter verdiend had. Dit wekte een slecht gevoel op bij haar, maar het gedrag van de medeleerlingen versterkte dit gevoel. De voorbeelden die deze leerling gaf, waren de volgende: als laatste worden uitgekozen bij het verdelen van ploegen en het boos worden van anderen als iets niet lukt. Het gevolg voor haar was een laag zelfbeeld. Het bevorderen van het zelfbeeld is niet het enige aspect, waar men tijdens de lessen van lichamelijke opvoeding rekening mee moet houden. Andere aspecten zijn de motorische ontwikkeling, de persoonlijkheidsvorming en de sociale vorming. Deze ontwikkelingsaspecten zijn terug te vinden in de eindtermen van lichamelijke opvoeding van het basisonderwijs (Vlaamse Overheid, 2014). De dertienjarige leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis gaf duidelijk aan dat aanpassingen nodig zijn om sporten als leuk te ervaren.

Volgens Griet Dewitte en Paul Calmeyn zouden begeleiders meer hulp moeten bieden of de leerling in het spel betrekken door een andere rol te laten beoefenen, bijvoorbeeld de scheidsrechter zijn (Dewitte & Calmeyn, 2009, p. 217). Deze auteurs suggereren dat leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis vrijgesteld moeten worden van bepaalde sporten. Dergelijke vrijstelling wordt ook dispensereren genoemd. Tijdens de vorming gedifferentieerd schoolbeleid op 25 november 2014 te Leuven sprak Anny Cooreman over dispensereren als een zwaar geladen woord (Cooreman, 2014). Hiermee bedoelde Anny Cooreman dat je hierdoor de leerling een gevoel kan geven dat je hen in een zekere zin opgeeft. Een ander argument om dispensereren niet te snel te gebruiken, is ook dat de leerling bepaalde eindtermen niet zal behalen of geen kennis zal maken met een sport die hij of zij misschien toch leuk kan vinden.

Vanuit haar jarenlange ervaring met leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis, bevestigt de leerkracht lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs, dat dispensereren niet de beste oplossing is. Haar mening is dat leerkracht en leerling samen op zoek gaan naar wat de mogelijkheden zijn en dat er toch nog voldoende uitdaging is. Bovendien vindt de leerkracht dat dit onderwerp bespreekbaar moet zijn bij de medeleerlingen van de leerling met een coördinatie-

ontwikkelingsstoornis. Natuurlijk is het begeleiden van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis niet eenvoudig voor beginnende leerkrachten lichamelijke opvoeding. Een beginnende leerkracht lichamelijke opvoeding getuigde dat het niet eenvoudig is om het niveau van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis in te schatten. In haar getuigenis vertelde ze dat zij af en toe te moeilijke opdrachten opdroeg aan deze leerlingen en merkte ze dit op tijdens de les. Op dat moment vereenvoudigde zij de oefening voor deze leerlingen, maar toch vond zij het belangrijk om er vooraf bij stil te staan.

Vanuit deze getuigenissen en mijn interesse in leerstoornissen ontstond de probleemstelling *'Welke aanpassingen kunnen begeleiders integreren bij het voorbereiden van sportactiviteiten voor lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis?'*. Dit probleem werd opgesplitst in enkele deelvragen:

1. *'Hoe wordt een coördinatie-ontwikkelingsstoornis omschreven in de literatuur?'*;
2. *'Welke sporten hebben meer ondersteuning nodig volgens lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs?'*;
3. *'Op welke manier kan er concreet advies worden gegeven aan sportbegeleiders?'*.

Om een antwoord te bieden op deze vragen maakte ik gebruik van verkennende gesprekken en observaties bij Eureka Onderwijs. Vanuit dit praktijkonderzoek werden enkele conclusies getrokken die leidden tot de uitwerking van de ringmap met sportfiches. Deze ringmap is bedoeld om begeleiders van sportactiviteiten inzicht te geven over welke aanpassingen mogelijk zijn voor leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Deze map bestaat uit sportfiches, die opgebouwd werden aan de hand van de STICORDI-maatregelen. STICORDI staat voor stimuleren, compenseren, remediëren en dispensereren. Deze maatregelen worden gebruikt in het onderwijs. Het doel van de maatregelen is om de aangeboden leerinhouden op het niveau van de leerling aan te bieden. Ik heb gekozen om met deze maatregelen te werken, omdat de doelgroep van mijn ringmap met sportfiches er al daarmee vertrouwd is of er al heeft mee gewerkt.

1 Literatuurstudie

1.1 Coördinatie-ontwikkelingsstoornis

Coördinatie-ontwikkelingsstoornis staat ook bekend als Development Coordination Disorder of DCD genoemd. In het algemeen is een coördinatie-ontwikkelingsstoornis een leerstoornis waarbij er problemen zijn met het uitvoeren van fijne en grove motorische handelingen (vzw Die-'s-lekti-kus, 2004). Over de oorzaak van DCD is er niets uitgebreid onderzocht. Wetenschappers hebben wel enkele hypothesen opgesteld zoals: genetisch bepaald, een trage ontwikkeling van de hersenen, een slechte communicatie tussen de hersenen en de spieren,... Volgens de DSM V of de vijfde editie van het handboek van de classificatie van psychische stoornissen is er pas sprake van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis, wanneer voldaan is aan vier criteria (American Psychiatric Association, 2014, p. 143):

- A. het niveau van het automatiseren van motorische handelingen ligt lager dan bij leeftijdsgenoten;
- B. het beïnvloedt handelingen in het dagelijks leven, bijvoorbeeld de vrijetijdsbeoefening, de schoolprestaties,...;
- C. de kenmerken zijn herkenbaar in de vroege ontwikkelingsperiode;
- D. de oorzaak kan niet verklaard worden door een verstandelijke beperking of een neurologische aandoening.

Ouders en begeleiders kunnen DCD herkennen aan de hand van verschillende kenmerken. De volgende kenmerken zijn de kenmerken die voornamelijk terug te vinden zijn bij het uitvoeren van motorische handelingen. Deze kenmerken komen in veel verscheidende bronnen van de bibliografie terug (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Caro-lina, 2012; de Vos – van der Hoeven, zd; Dewitte & Calmeyn, 2009, p. 11; Dyspraxia UK, zd; Eureka Onderwijs, 2010 – 2014; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong Together, 2014; Schieving, 2007; VZW Die-'s-lekti-kus, 2004, p. 181; Windels, 1981):

- onhandigheid in de zin van struikelen, op de grond vallen, omstoten, iets laten vallen,...;
- een zwakke coördinatie bij het aankleden, opeenvolgende handelingen, ooghandcoördinatie, het uitvoeren van meervoudige opdrachten, het slordig noteren, de correcte afstand inschatten,...;
- traagheid bij het uitvoeren van een opdracht, het reageren op een prikkel,...;
- een zwakke spierspanning zoals het opspannen van de buikspieren, het trillen van armen of benen,...;
- een hoge comorbiditeit met voornamelijk ADHD, dyslexie en ASS (American Psychiatric Association, 2014, p.146; Muyselaar – Jellema & Severijnen, 2011; Debrabant, Waelvelde & Vingerhoets, 2010).

Wanneer een kind vormen van onhandigheid vertoont, betekent dit niet onmiddellijk dat een kind een coördinatie-ontwikkelingsstoornis heeft.

Het percentage lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis in Vlaanderen is niet eenduidig bepaald. Uit een rapport over een onderzoek naar visuele perceptie en rekenproblemen bij kinderen met DCD van de universiteit Gent spreekt men van 6% kinderen met DCD tussen 5 en 11 jaar (Van Wiele, 2010 – 2011, p. 3). Een andere bron is een literatuurstudie over DCD van de universiteit Gent (Van Cauwenberge, 2009 – 2010, p.16). Deze studie vermeldt een percentage tussen 4 en 10%, maar de auteur vernoemt hierbij geen leeftijd. In de DSM V wordt een percentage gegeven van 5 tot 6% bij een leeftijd van 5 tot 11 jaar (American Psychiatric Association, 2014, p. 145). In het hoofdstuk 'Coördinatie-ontwikkelingsstoornis' van de DSM V vermelden de auteurs niet, waar zij hun percentage op gebaseerd hebben. Op basis van deze beperkte onderzoeksgegevens kan er moeilijk een juist beeld worden gegeven over het exacte aantal lagere schoolkinderen met DCD in België of Vlaanderen?

1.2 Knelpunten

Kinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis ervaren zowel in het dagelijks leven als in de schoolse context veel knelpunten.

Op vlak van schoolse vaardigheden zijn er uitdagingen bij het schrijven, het leren, het tekenen, het bespelen van een instrument en lichamelijke opvoeding. Op vlak van schrijven hebben kinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis een onleesbaar en onduidelijk geschrift. Voor deze kinderen houdt schrijven meer in dan enkel een pen vasthouden. De deelopdrachten zijn een pen op een correcte manier vasthouden, polsbewegingen maken voor het vormen van de letters en snel een woord kunnen neerpennen. Dit zijn al drie opdrachten, waar een leerling met DCD moeilijkheden bij ondervindt. Het kenmerk dat aan de vaardigheid schrijven gekoppeld kan worden, is een zwakke coördinatie. Om specifieker te zijn, een zwakke ooghandcoördinatie en moeilijkheden bij het uitvoeren van meervoudige opdrachten (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Caro-lina, 2012; Dewitte & Calmeyn, 2009; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong together, 2014; Schieving, 2007; Windels, 1981). Als compensatiemaatregel voor het schrijven wordt er bij Eureka Onderwijs gebruik gemaakt van een computer. De leerling in kwestie wordt niet volledig vrijgesteld van het schrijven, maar afhankelijk van de oefeningen mag hij de computer gebruiken. Bijvoorbeeld bij het vak rekenen wordt het schrijven van cijfers gestimuleerd, maar bij het oefenen van een zinnendictee maakt de leerling die een coördinatie-ontwikkelingsstoornis heeft, gebruik van een computer.

Bij het studeren van leerstof ondervinden leerlingen met DCD moeilijkheden op het gebied van concentratie en structuur. Dit is te wijten aan de leerstoornis dyslexie en de aandachtstoornis ADHD, die vaak samengaan met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis (American Psychiatric Association, 2014, p.146; Muyselaar – Jellema & Severijnen, 2011; Debrabant, Waelvelde & Vingerhoets, 2010; VZW Die's-lekti-kus, 2004).

In de lagere school maakt de leerkracht tijd vrij om samen met de leerlingen te knutselen. Hierbij maken leerlingen veel gebruik van motorische handelingen zoals verven, knippen, tekenen,... De typische kenmerken bij deze handelingen zijn traagheid, onhandigheid en een zwakke coördinatie (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Caro-lina, 2012; Dewitte & Calmeyn, 2009; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong together, 2014; Schieving, 2007; VZW Die's-lekti-kus, 2004; Windels, 1981). Met traagheid wordt er bedoeld dat een leerling met coördinatie-ontwikkelingsstoornis zonder de hulp van zijn klasgenoten zijn tekening of knutselwerk amper afgewerkt krijgt binnen de gegeven tijd.

Een ander kenmerk van een kind met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis is, onhandigheid (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Caro-lina, 2012; Dewitte & Calmeyn, 2009; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong together, 2014; Schieving, 2007; VZW Die's-lekti-kus, 2004; Windels, 1981). Een voorbeeld is het kleven van glitters op een kerstkaartje tijdens de les agogische vorming. De leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis wil de lijm nemen dat naast het potje met glitters staat. Hij maakt een verkeerde inschatting en stoot het potje met glitters om. Dergelijke gebeurtenis zorgt ervoor dat de leerling vertraging oploopt en zijn kerstkaartje niet afgewerkt krijgt. Als compensatie maatregel bij het knutselen kan een buddy worden toegewezen aan de leerling. Deze buddy voert de opdrachten niet volledig

uit tijdens het knutselen, maar begeleidt de leerling. De leerkracht kan ook heel wat hulpmiddelen aanbieden zoals sjablonen voor het tekenen, voor het uitknippen van figuren dikke lijnen gebruiken, een aangepaste schaar,...

Bij muzische vorming is drummen een onderdeel van de les. Het drummen omvat de volgende uitdagingen: op het ritme slaan en het vasthouden van de drumstokken. Het gebrek aan ritmisch slaan is te koppelen aan het kenmerk traagheid (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Arnauts, 2008 – 2009, p. 65; Caro-lina, 2012; Dewitte & Calmeyn, 2009; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong together, 2014; Schieving, 2007; VZW Die's-lekti-kus, 2004; Windels, 1981). Deze traagheid verwijst naar een trage communicatie tussen de spieren en de hersenen. Het gevolg hiervan is dat de leerling traag reageert op bepaalde prikkels. Het gebruik van de drumstokken vraagt een bepaalde flexibiliteit van de polsen en een lichte spierspanning van de vingers bij het vasthouden van de drumstokken. Dit laatste is te koppelen aan het kenmerk een zwakke spierspanning.

Lichamelijke opvoeding vraagt van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis heel wat inspanning. De kenmerken onhandigheid, zwakke coördinatie, traagheid en een zwakke spierspanning treden dikwijls tegelijk op (American Psychiatric Association, 2014, p. 143; Caro-lina, 2012; Dewitte & Calmeyn, 2009; Garteiser & Solano, 2013; Gedragsproblemen-kinderen.info, zd; Strong together, 2014; Schieving, 2007; VZW Die's-lekti-kus, 2004; Windels, 1981). Om een voorbeeld te geven: bij het springen over de bok staat een leerling voor heel wat uitdagingen. Deze leerlingen moet hierbij de afstand inschatten tussen de bok en zichzelf, hard genoeg afduwen van de grond, handen op een correcte manier op de bok leggen, spieren gespannen houden bij het springen en op beide voeten landen. Dus in één opdracht moet een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis al rekening houden met vijf elementen. Wat er kan gebeuren is tegen de bok lopen, niet over de bok springen, niet op beide voeten landen,... Om te compenseren bij deze knelpunten bestaat er in de literatuur enkel een algemeen overzicht van wat begeleiders kunnen doen binnen bewegingsopvoeding (De Medts, 2010). In de literatuur wordt er geen materiaal gegeven over hoe begeleiders leerlingen met DCD kunnen helpen bij een specifieke opdracht.

Het dagelijks leven bevat uitdagingen in de vorm van het gebruik van bestek, het aankleden, iets opendoen of sluiten, het spelen met speelgoed, het afdrogen,... (Dewitte & Calmeyn, 2007, p. 103; Slegers & Dewitte, 2014). Deze handelingen worden voor kinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis amper geautomatiseerd. Om die reden is het belangrijk om een handeling te blijven herhalen.

Op basis van dit overzicht kan men besluiten dat kinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis op elk moment van de dag en in elke context knelpunten ondervinden. In de sportmap leg ik de focus op de knelpunten bij bepaalde sporten van lichamelijke opvoeding.

1.3 Zelfbeeld

In de sociale ontwikkeling van een lagere schoolkind worden vriendschapsrelaties en het vormen van vriendengroepen belangrijker. Om lid te worden van een vriendengroep moeten leerlingen sociaal aanvaard worden door de leden van een groep. Deze sociale aanvaarding heeft een invloed op het zelfbeeld van het lagere schoolkind (Heylen, De Roeck, Kerkhof, Plessers & Verheyen, 2009, p. 108; Luitjes & Zeeuw-Jans, 2013, p.227).

Het zelfbeeld van een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis is laag. De oorzaak hiervan ligt bij de gebeurtenissen op de speelplaats en in de turnles. Op de speelplaats bij Eureka Onderwijs observeerde ik twee verschillende spelletjes, namelijk tikkertje en trefbal. Deze spelletjes worden gelinkt aan de kenmerken van DCD, die bij de omschrijving van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis staat beschreven.

Bij het spelen van tikkertje zijn de leerlingen met DCD de eerste die worden aangetikt en de leerling zelf kan heel moeilijk anderen tikken. De hiermee gerelateerde kenmerken van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis, zijn traagheid, zwakke coördinatie en onhandigheid. De zwakke coördinatie van een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis uit zich in de moeilijkheid om snel strategisch te denken hoe een andere leerling aangetikt kan worden. Onhandigheid omvat struikelen en vallen. Door deze kenmerken van coördinatie-ontwikkelingsstoornis zal de leerling weinig succeservaringen ondervinden bij het spelen van tikkertje.

Bij het spelen van trefbal zal een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis als laatste aansluiten bij een team. De leerling met DCD kan dit interpreteren als het niet geliefd zijn bij zijn of haar leeftijdsgenoten. Om dit te vermijden kan de toezichthouder op de speelplaats of de leerkracht die de activiteit begeleidt zelf de groepen indelen. In de turnles leidt het kenmerk onhandigheid tot hilariteit bij klasgenoten. Dit kan leiden tot een laag zelfbeeld. Deze leerling zal zichzelf als een mislukking aanzien (Bringmans & Cooreman, 2007, p. 227; Schieving, 2007). Het gevolg hiervan is dat de leerling niet of amper zal deelnemen aan de turnlessen.

Leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis vallen wel eens bij het uitvoeren van een opdracht. De manier waarop deze leerlingen vallen, kan voor anderen lachwekkend overkomen. Dit kan geïnterpreteerd worden op twee manieren door de leerling in kwestie. De eerste manier is dat hij zichzelf als een grapjas gaat aanschouwen. Het gevolg hiervan is dat hij zichzelf als een klasclown gaat gedragen, waardoor hij of zij niet snel meer serieus genomen zal worden. Dit was het geval bij een lagere schoolkind voordat hij naar Eureka Onderwijs ging met een DCD-attest. Het lachen van de leeftijdsgenoten kan ook worden bekeken als een faalervaring voor de leerling. Op deze manier zal de leerling zichzelf zien als iemand die niets goed kan doen (Slegers & Dewitte, 2014). Dit was het geval bij een leerling van de school Eureka Onderwijs en in een gegeven casus bij een vorming van de organisatie SIG gegeven door Ann Slegers en Kaat Dewitte op 15 november 2014 te Antwerpen.

Vanuit het bovenstaande is af te leiden dat het lage zelfbeeld van een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis te wijten is aan verschillende vormen van faalervaringen. Om het zelfbeeld bij leerlingen met DCD te bevorderen, zou de leerling zijn of haar stoornis moeten aanvaarden (Bringmans & Cooreman, 2007, p. 227; de Vos – van der Hoeven, zd). Daarnaast moeten leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis ook zelf strategieën ontwikkelen om van een faalervaring een succeservaring te maken.

1.4 Onderwijscontext

Kinderen en jongeren met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis kunnen een normale intelligentie bezitten, maar kunnen ook een verstandelijke beperking bezitten. Wanneer een kind of jongere een verstandelijke beperking en een motorische beperking bezit, wordt er gesproken van een meervoudige beperking. Deze kinderen komen dan meestal terecht in het buitengewoon onderwijs. Een leerling met DCD met een normale intelligentie, kan in drie vormen van het onderwijs terecht komen namelijk het gewoon onderwijs, het buitengewoon onderwijs en Eureka Onderwijs. In deze scriptie leg ik de nadruk op lagere schoolkinderen met een DCD-atteest met een normale intelligentie.

1.4.1 Gewoon onderwijs

Het behalen van de eindtermen van het gewone onderwijs is niet voor alle kinderen en jongeren zo vanzelfsprekend. Kinderen en jongeren met een atteest van type 1,3,4,6,7 en 8 van de kleuterschool, de basisschool, het secundair onderwijs en het hoger onderwijs kunnen GON-begeleiding krijgen. Deze begeleiding is een samenwerking tussen een gewone school, een buitengewone school, de ouders, de leerling en het Centrum voor Leerlingenbegeleiding van de gewone school. Dit team stelt een integratieplan op om de begeleiding van de leerling te concretiseren zodat de leerling de eindtermen van het gewoon onderwijs kan behalen. Het integratieplan wordt uitgevoerd door een GON-begeleider, maar de achtergrond van de begeleider is afhankelijk van de leerling. Om een voorbeeld te geven: een GON-begeleider kan een kinesist zijn als een leerling meer ondersteuning nodig heeft met motorische handelingen.

Lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis behoren tot de categorie van type 8 en kunnen dus GON-begeleiding krijgen. Voor deze kinderen zal de begeleiding worden uitgevoerd door bijvoorbeeld een kinesist. Zij zal voornamelijk de focus leggen op het aanleren van bepaalde motorische vaardigheden zoals het gebruik van een schaar, schoon schrift, gebruiken van materialen,...

1.4.2 Buitengewoon onderwijs

Het buitengewoon onderwijs is niet voor iedereen toegankelijk. De leerlingen moeten voldoen aan enkele toelatingsvoorwaarden, namelijk in het bezit zijn van een atteest van één van de acht types van buitengewoon onderwijs en een inschrijvingsverslag van het Centrum voor Leerlingenbegeleiding, CLB genoemd. In het secundair onderwijs worden deze gegevens voornamelijk gebruikt om te bepalen welke opleidingsvorm de leerling aankan. Er bestaan vier opleidingsvormen (Vrije-CLB-Koepel vzw, 2014):

- opleidingsvorm 1 omvat het maatschappelijk functioneren en deelnemen in een schoolomgeving waarin ondersteuning voorzien is;
- opleidingsvorm 2 omvat het maatschappelijk functioneren en deelnemen in een schoolomgeving met ondersteuning en gericht op tewerkstelling in een werkomgeving met ondersteuning;
- opleidingsvorm 3 omvat het maatschappelijk functioneren en deelnemen en gericht op tewerkstelling in het gewone arbeidsmilieu;

- opleidingsvorm 4 omvat maatschappelijk functioneren en deelnemen, al dan niet in een omgeving waarin ondersteuning voorzien is, met een aanvatting in het vervolgonderwijs of een tewerkstelling in het gewone arbeidsstelsel.

Het buitengewoon basisonderwijs is niet onderverdeeld in opleidingsvormen. Het is gestructureerd op basis van de types.

Een lagere schoolkind met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis zal naar een school gaan voor type 8. Een school voor leerlingen met type 8 is een school met als doelgroep kinderen en jongeren met een leerstoornis. Op deze school krijgen deze leerlingen de ondersteuning en begeleiding die zij nodig hebben. Dit krijgen ze van een team dat bestaat uit zorgleerkrachten en professionele experts zoals kinesisten, logopedisten,...

1.4.3 Eureka Onderwijs

Eureka Onderwijs in Leuven is erkend dagonderwijs voor leerlingen met een leerstoornis of voor leerlingen die moeilijkheden ondervinden met structuur. Deze school start niet met het eerste leerjaar maar met het tweede leerjaar. Eureka Onderwijs heeft enkele voorwaarden om je in te schrijven (Eureka Onderwijs, 2010 – 2015), namelijk:

- de leerling is tussen 7 en 14 jaar oud;
- de leerling is normaal tot hoogbegaafd;
- de leerling heeft een leerstoornis of een leerprobleem;
- de leerling heeft geen ernstige gedragsproblemen, ADHD of autisme.

Wanneer de leerlingen voldoen aan deze voorwaarden, krijgen leerlingen de ondersteuning en begeleiding naargelang hun noden. Er wordt niet alleen gekeken naar de noden van de leerlingen, maar ook naar hun talenten.

Het doel is dat de leerlingen na ongeveer twee jaar weten wat hun talenten zijn en een leermethode hebben die het beste bij hen past. Hierna gaan ze terug naar het gewone onderwijs. De bedoeling is dan dat de leerlingen in het gewoon onderwijs met behulp van hun eigen methode beter de leerstof kunnen verwerken, hun zelfvertrouwen verder laten ontwikkelen en hun zelfstandigheid verder stimuleren (Eureka Onderwijs, 2010 – 2015).

1.5 STICORDI-maatregelen

Vanaf 1 september 2015 moet het M-decreet worden uitgevoerd door alle scholen van het gewoon onderwijs. Dit decreet zegt dat leerlingen met een beperking ook mogen deelnemen aan het gewoon onderwijs (Vlaams Parlement, 2013 – 2014, p.3). Op deze manier zal Vlaanderen voldoen aan het artikel 24 van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van Personen met een Handicap. Dit artikel houdt in dat een leerling met een beperking zoals leerlingen met een DCD-attest het recht hebben om deel te nemen aan het algemeen onderwijssysteem (GRIP VZW, zd). Voor deze scholen betekent dit dat het zorgaanbod van de school moet verhoogd en uitgebreid worden om te gemoed te komen aan de noden van de leerling met een beperking (GO! – ouders, zd).

Om ervoor te zorgen dat leerlingen met een beperking kunnen functioneren in het gewoon onderwijs zijn er redelijke aanpassingen nodig volgens het Vlaams Parlement en het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding. Het doel van deze redelijke aanpassingen volgens het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding is om ondersteuning te bieden zodat de gevolgen van hun beperking geminimaliseerd worden. Een vorm van een redelijke aanpassing is de STICORDI-maatregelen (Vlaams Parlement, 2013 – 2014, p.12; Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, 2013, p. 10).

STICORDI staat volgens het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (Vlaamse Overheid, zd) voor:

- stimuleren, waarbij het doel is om de leerlingen te motiveren;
- compenseren, waarbij er hulpmiddelen of alternatieven worden aangereikt om problemen bij het leren te vermijden;
- remediëren, waarbij er methodes worden aangereikt om problemen weg te werken of te verminderen;
- dispensereren, waarbij de leerling aan bepaalde activiteiten niet hoeft deel te nemen;
- differentiëren, waarbij de aanpak zal afhangen van de noden van de leerling.

Deze maatregelen worden opgesteld in samenspraak met de huidige school van de leerling met een beperking, het CLB en de ouders van de leerling.

Voor leerkrachten is het niet eenvoudig om te differentiëren en op de verschillende noden van alle leerlingen in te spelen. De STICORDI-bank kan hierbij een hulpmiddel zijn. Het is een onderdeel van de website Nieuwsbrief Leren (Coppens, 2004 – 2015). Op deze website vond ik een algemeen overzicht van de STICORDI-maatregelen binnen bewegingsopvoeding (De Medts, 2010). Dit overzicht heb ik gebruikt bij de ontwikkeling van de sportfiches.

1.6 Hulpmiddelen

Op de website van ADVYS (ADVYS, zd) zijn er verschillende aangepaste hulpmiddelen terug te vinden voor verschillende vaardigheden zoals knutselen, schrijven, het gebruik van de computer,... Voor lichamelijke opvoeding heb ik op de website K2 Publisher (K2 Publisher, 2015) één hulpmiddel gevonden, namelijk de rubberflex grijpbal. Deze grijpbal is afgebeeld in figuur 1 en bevat vele grote gaten aan de buitenkant.

Figuur 1: Rubberflex grijpbal

Deze bal kan gebruikt worden bij balspelen. Deze bal is niet bij alle balsporten te gebruiken zoals voetbal en basketbal. De bal kan wel gebruikt worden bij sporten zoals trefbal en netbal. Met andere woorden gebruik deze rubberflex grijpbal voor sporten waar leerlingen naar elkaar moeten gooien.

Het voordeel van deze bal voor leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis is dat de leerling de bal gemakkelijker kan grijpen. De reden hiervoor is dat deze bal meer beroep doet op de grove motoriek dan op de fijne motoriek, juist omwille van de grote gaten.

2 Praktijkonderzoek

Voor begeleiders van sportactiviteiten is het niet eenvoudig om op alle noden van alle kinderen in te gaan. Om dit voor hen te vergemakkelijken heb ik sportfiches gemaakt om sporten aan te bieden en aan te passen op het niveau van lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Deze sportfiches zijn opgesteld aan de hand van de STICORDI-maatregelen. Ik koos een aantal sportfiches en ontwikkelde die op basis van het uitgevoerde onderzoek.

Het praktijkonderzoek gebeurde in de lagere schoolafdeling van Eureka Onderwijs. Bij Eureka Onderwijs volgen er 45 lagere schoolkinderen les. Voor ons onderzoek werden leerlingen geselecteerd op basis van volgende criteria:

- de leerling heeft een attest voor de stoornis DCD
- de leerling vertoont kenmerken van DCD, (gebaseerd is op de testen van Eureka Onderwijs)

Alle leerlingen van Eureka Onderwijs werden immers in het begin van het schooljaar getest om de moeilijkheden en de talenten van deze leerlingen te bepalen. Op deze manier kan de leerkracht de nodige ondersteuning bieden aan de leerlingen en ook optimaal inspelen op hun talenten. Uit deze testen kan er geconcludeerd worden welke leerlingen kenmerken vertonen van de leerstoornis coördinatie-ontwikkelingsstoornis.

Het verschil tussen een leerling met een DCD-attest en een leerling die kenmerken vertoont, ligt hem bij het bezitten van de vier criteria van de DSM V (American Psychiatric Association, 2014, p. 143). Met andere woorden een leerling met een DCD-attest voldoet aan alle vier criteria, terwijl een leerling zonder een DCD-attest niet voldoet aan alle vier criteria. Deze vier criteria worden besproken in de omschrijving van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis.

Dit selectieproces gebeurde in samenwerking met de leerkracht lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs, Lies Lelong. Aan de hand van de bovenstaande twee criteria werden 15 lagere schoolkinderen geselecteerd voor mijn onderzoek. Vijf van hen hadden een attest voor de stoornis DCD en tien leerlingen vertoonden kenmerken van DCD bij de lessen lichamelijke opvoeding.

Het onderzoek zelf is opgesplitst in twee delen: een gespreksgedeelte en een observatiegedeelte.

Het gespreksgedeelte met de geselecteerde kinderen diende om te bepalen voor welke sporten het wenselijk was om fiches te ontwikkelen aan de hand van de STICORDI-maatregelen.

Het observatiegedeelte van de geselecteerde leerlingen had tot doel het bepalen van hun knelpunten bij het uitoefenen van bepaalde sporten. Bij deze observatie werd gebruik gemaakt van een logboek en een checklist. In het logboek werd de datum, het lesonderwerp en de plaats van de les lichamelijke opvoeding bijgehouden. De checklist was een open lijst met knelpunten die bij de geselecteerde leerlingen opvielen tijdens de les lichamelijke opvoeding. Aan de hand van deze lijst van knelpunten was het mogelijk om informatie te verzamelen voor de uitwerking van het onderdeel "compenseren" op de te ontwikkelen sportfiches.

2.1 Verkennende gesprekken

2.1.1 Aanpak

Het doel van de verkennende gesprekken was om te bepalen bij welke sporten lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs moeilijkheden ervaren. Op de basisschool van Eureka Onderwijs zijn er 45 leerlingen ingeschreven. Uit deze groep lagere schoolkinderen werd er een selectie gemaakt voor het eerste deel van het praktijk onderzoek. De selectie gebeurde aan de hand van twee criteria:

- de leerling bezit een attest voor de stoornis DCD;
- de leerling vertoont kenmerken van DCD, dat gebaseerd is op testen van Eureka Onderwijs.

Het gesprek met de leerlingen werd gevoerd op basis van een leidraad die terug te vinden is in bijlage één. De gesprekken werden afgenomen tijdens de lessen lichamelijke opvoeding in een kleedkamer. Wanneer een gepland gesprek met een leerling niet kon doorgaan wegens afwezigheid van de leerling, werd dit gesprek ofwel de volgende les lichamelijke opvoeding gehouden of op een moment dat de leerling beschikbaar was.

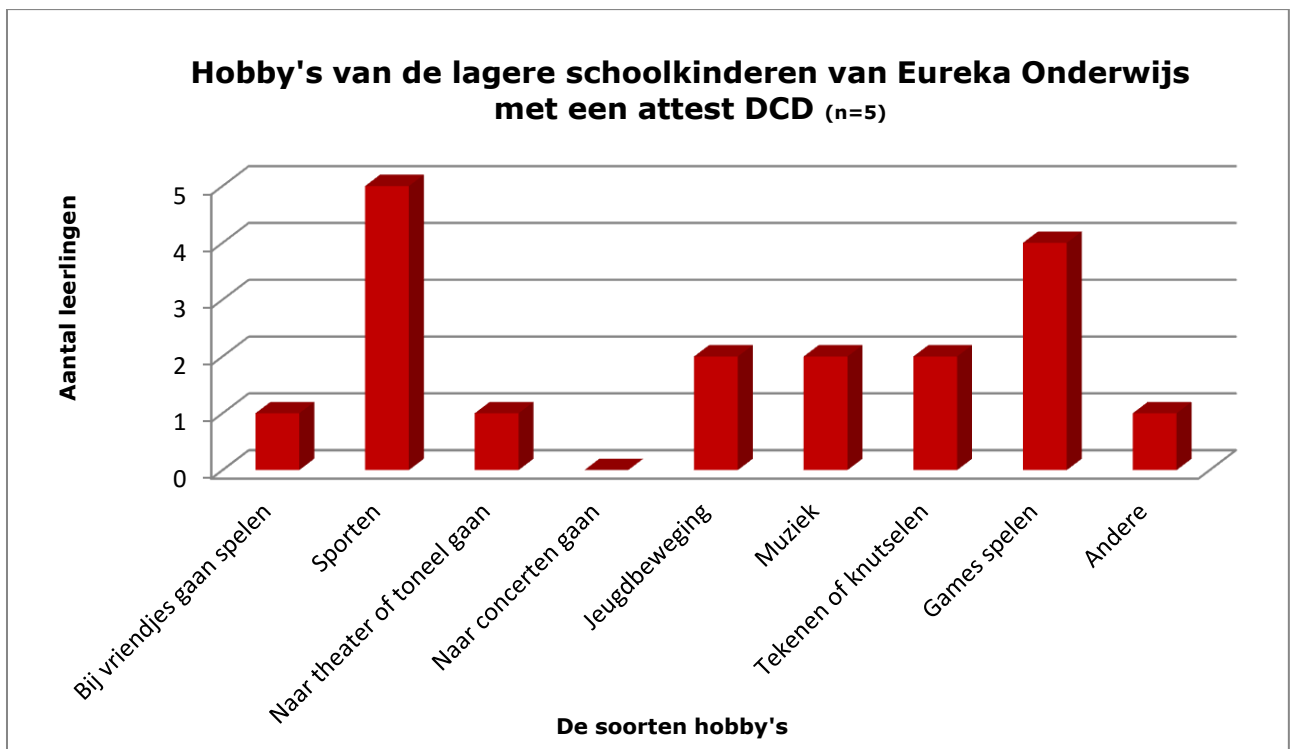
De bevindingen vanuit de gesprekken worden opgesplitst op basis van de twee bovenstaande selectiecriteria van de leerlingen. Deze bevindingen zijn omgezet in grafieken en tabellen. De tabellen zijn terug te vinden in bijlage twee. De verkregen gegevens dienen als basis om te bepalen voor welke sporten best fiches worden ontwikkeld.

2.1.2 Bevindingen van gesprekken met lagere schoolkinderen met DCD

In dit onderdeel worden de bevindingen van het gesprek met de 5 lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die een attest van DCD bezitten besproken. Het gesprek werd gevoerd aan de hand van een gespreksleidraad (bijlage 1).

Om het gesprek te beginnen bevroeg ik deze vijf leerlingen naar hun hobby's. Het doel van deze vraag was om na te gaan of zij buiten de lessen lichamelijke opvoeding ook een sport beoefende.

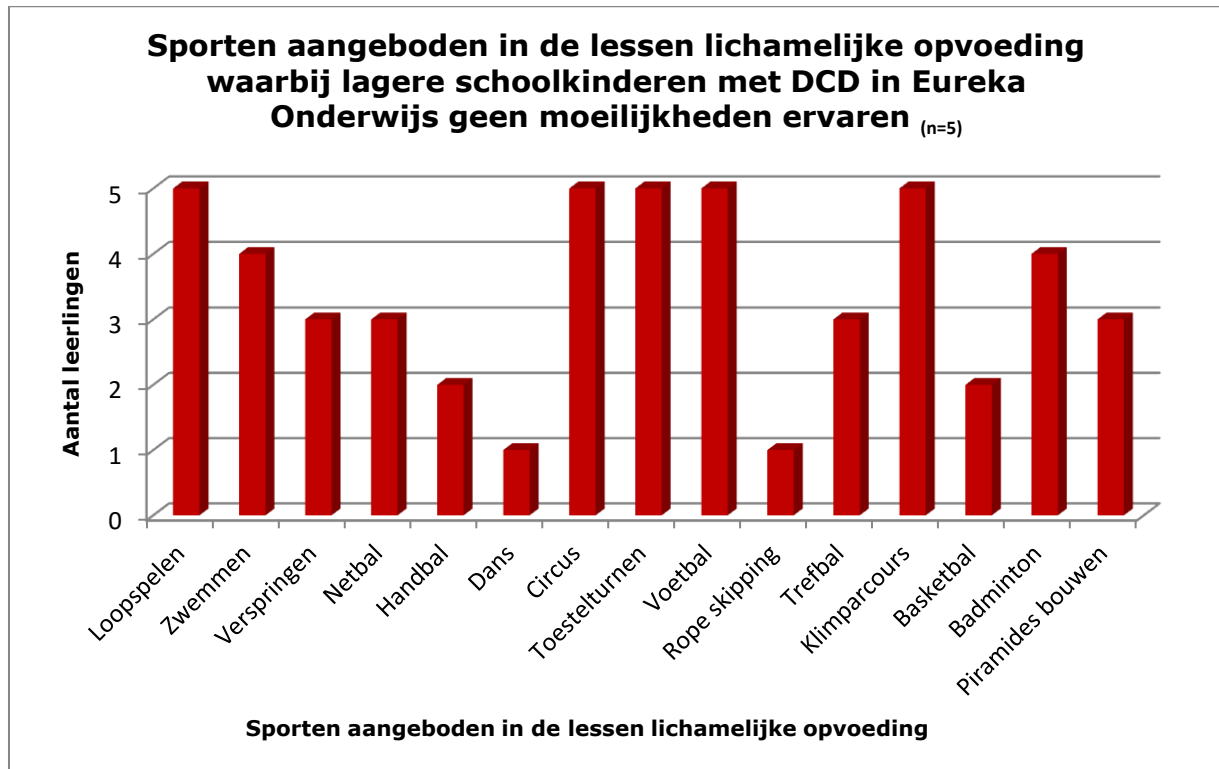
Grafiek 1: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs met een attest DCD.

Grafiek één toont dat deze vijf leerlingen met een DCD-atteest in hun vrije tijd een sport beoefenen. De sporten die zij beoefenen zijn: fietsen, wandelen, zwemmen en schaatsen. Behalve zwemmen zijn dit geen sporten die beoefend worden tijdens de lessen lichamelijke opvoeding.

Na een bespreking van de hobby's schakelde ik over naar de lessen lichamelijke opvoeding. In de volgende vraag bevroeg ik welke sporten van de lessen lichamelijke opvoeding de vijf leerlingen geen moeilijkheden ervaren.

Grafiek 2: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs geen moeilijkheden ervaren

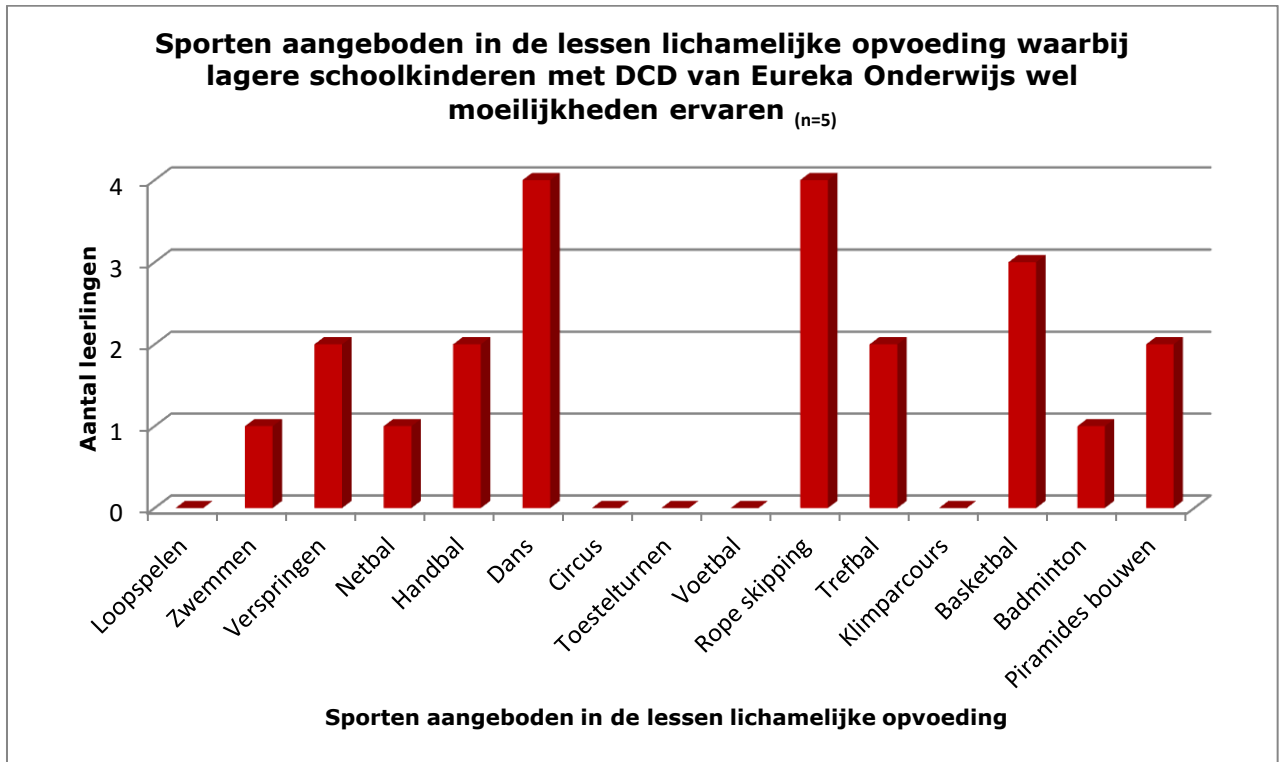

Grafiek twee toont aan dat loopspelen, circus, toestelturnen, voetbal en klimparcours sportactiviteiten zijn waarbij leerlingen geen moeilijkheden mee ervaren. De redenen die deze leerlingen aangeven, waren:

- het is lachen;
- ik kan het samen doen met mijn vriendjes;
- ik kan ze niet allemaal, maar ik vind het wel leuk om te doen;
- gewoon leuk;
- het bevat actie.

Met de volgende vraag werd er gekeken met welke sporten deze leerlingen wel moeilijkheden ervaren.

Grafiek 3: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs wel moeilijkheden ervaren

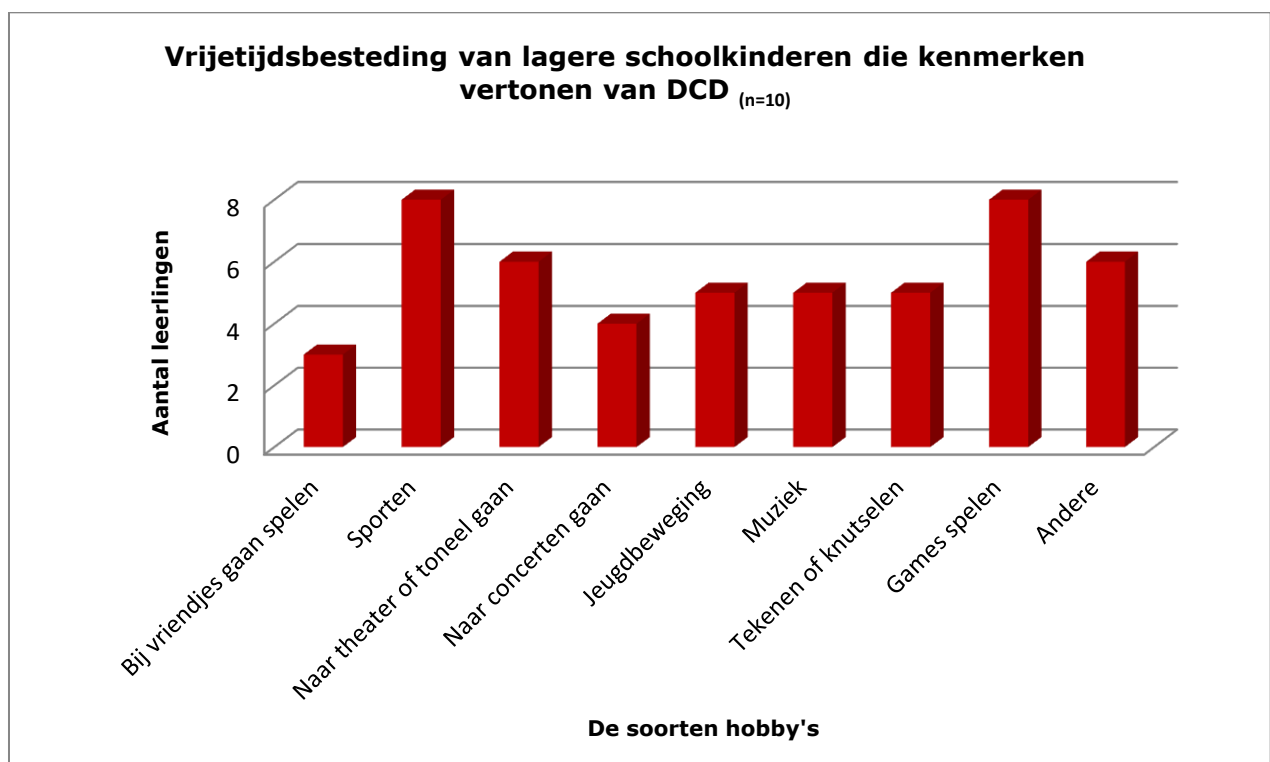
Grafiek drie toont aan dat voor de vijf leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis de drie moeilijkste sportactiviteiten dans, rope skipping en basketbal zijn. Daarna volgen verspringen, handbal, trefbal en piramides bouwen op dezelfde lijn. De redenen, die de leerlingen hierbij aangeven, waren:

- ik ben vroeger uitgesloten geweest bij deze sporten;
- niet mijn ding;
- het doet pijn als ik bij het bouwen van piramides moet vasthouden;
- het is veel te moeilijk om een paar dingen tegelijk te doen;
- ik moet altijd veel meer opletten wanneer er een bal in het spel is;
- ik kan niet snel achter elkaar bewegingen uitvoeren.

2.1.3 Bevindingen van gesprekken met lagere schoolkinderen die kenmerken vertonen van de stoornis DCD

De volgende resultaten zijn het gevolg van het verkennend gesprek met leerlingen die kenmerken vertonen van DCD. Zoals eerder vermeld, zijn deze leerlingen geselecteerd aan de hand van hun afgelegde testen bij Eureka Onderwijs. Uit deze testen werden in samenspraak met de leerkracht lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs tien leerlingen geselecteerd die kenmerken vertoonden van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Het gesprek bij deze leerlingen verliep in dezelfde omstandigheden en aan de hand van dezelfde gespreksleidraad (bijlage één) als bij de gesprekken van de leerlingen met DCD. Als eerste bevroeg ik naar de hobby's van deze tien leerlingen, die kenmerken vertonen van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis.

Grafiek 4: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD

Grafiek vier toont dat meer dan de helft van de tien leerlingen zowel aan sporten als gamen doet als vrijetijdsbesteding. De beoefende sporten zijn dansen, zwemmen, paardrijden, turnen en rope skipping. De meeste van deze sporten zijn terug te vinden in de lessen lichamelijke opvoeding. De vraag, die hierop volgde, was bij welke sporten van de lessen lichamelijke opvoeding zij geen moeilijkheden ondervonden. Op deze manier kan er nagegaan worden of de genoemde hobby's ook terug worden vernoemd in de antwoorden van deze vraag.

Grafiek 5: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD geen moeilijkheden ervaren

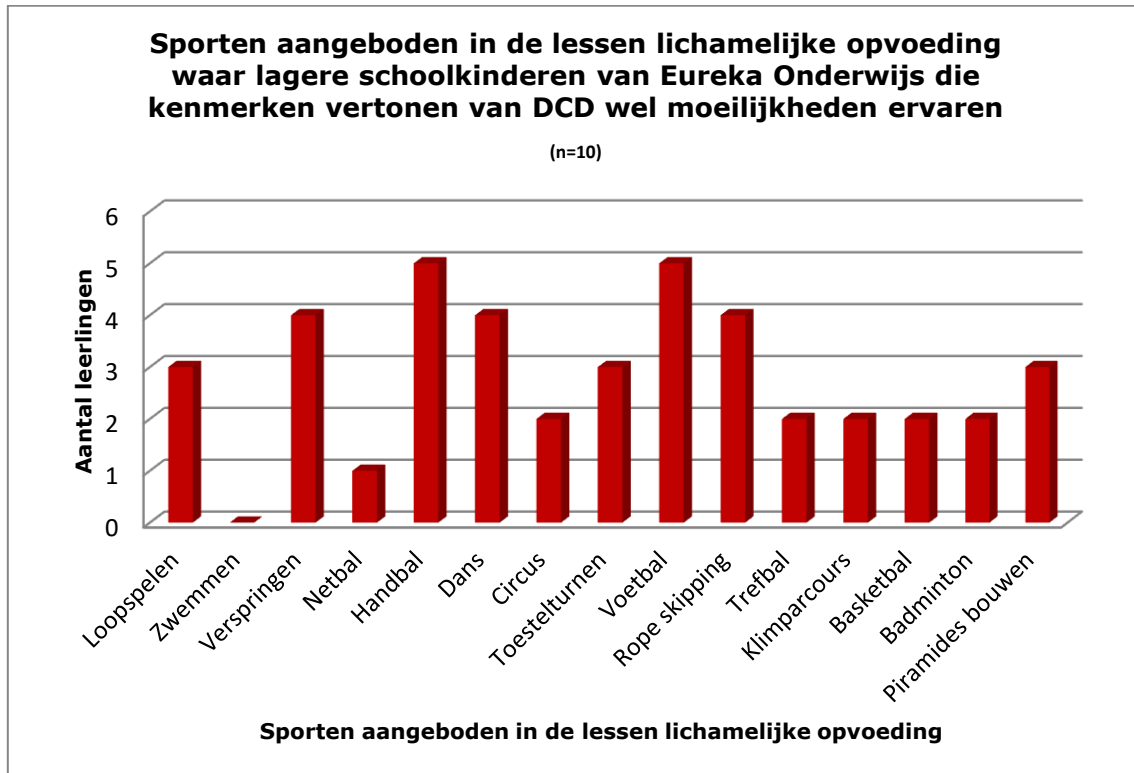

Uit de grafiek vijf is af te leiden dat er vijf sporten zijn waarbij deze tien leerlingen geen moeilijkheden ervaren: namelijk zwemmen, circus, trefbal, klimparcours en badminton. Zwemmen komt zowel terug voor in grafiek vier als in grafiek vijf. De redenen die deze leerlingen aangeven, zijn:

- gewoon leuk;
- het zijn moeilijke trucs die we moeten uitvoeren;
- sommige kan ik en andere niet, maar ik vind het niet erg als het mislukt;
- het zijn actieve en leuke sporten;
- het is avontuurlijk;
- controle in eigen handen;
- ik doe het vaak samen met mijn familie;
- het zijn grappige sporten.

Vervolgens werd gevraagd met welke sporten in de lessen lichamelijke opvoeding ze wel moeilijkheden ervaren.

Grafiek 6: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD wel moeilijkheden ervaren

Uit grafiek zes is af te leiden dat de vijf sporten, waarbij deze leerlingen moeilijkheden ervaren de volgende zijn: handbal, voetbal, verspringen, dans en rope skipping. De redenen voor de moeilijkheden die zij aangeven zijn:

- meisjesachtig;
- niet leuk;
- ik kan dat niet goed;
- het is moeilijk;
- het is te wild;
- ik voel me niet veilig;
- controle niet in eigen handen;
- ik kan moeilijk de bal pakken;
- ik kan de afstand niet inschatten
- niet actief genoeg
- veel vallen;
- moeilijk om mijn evenwicht te vinden
- de andere kinderen hebben niet hetzelfde niveau;
- ik kan niet mikken.

Uit al deze gegevens is te concluderen dat deze tien leerlingen, bij het beoefenen van bepaalde sporten, ook moeilijkheden ervaren. De sporten waarbij deze leerlingen voornamelijk geen moeilijkheden ervaren zijn sporten die in teamverband gespeeld worden.

2.1.4 Conclusie

Ik heb de resultaten van lagere schoolkinderen met een DCD-attest vergeleken met de resultaten van leerlingen met kenmerken van DCD. Deze vergelijking toont dat er overeenkomsten zijn in de sporten waar beide groepen moeilijkheden mee ervaren. De overlappende sporten zijn handbal, verspringen, dans en rope skipping. Deze vier sporten worden daarom gebruikt voor de ontwikkeling van de sportfiches. Ik heb gekozen om vijf fiches te ontwikkelen. Als vijfde sport heb ik basketbal geselecteerd, omdat dit de sport is waarbij de leerlingen met een DCD-attest ook moeilijkheden ervaren.

2.2 Observatie

2.2.1 Aanpak

Het doel van de observatie bestond uit twee delen. Enerzijds was het de bedoeling om mogelijke knelpunten te bepalen, die bruikbaar zijn bij de ontwikkeling van de sportfiches. Anderzijds was het bedoeld als inspiratiebron voor het onderdeel "compenseren" in de ontwikkeling van de sportfiches. Voor dit laatste werd er nagegaan welke strategieën de leerkracht en de leerlingen met coördinatie-ontwikkelingsstoornis zelf gebruiken tijdens het sporten. Ik observeerde hiervoor drie leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Deze leerlingen werden geselecteerd uit drie groepen. Het waren drie groepen doordat het tweede, derde en vierde leerjaar samengenomen werd voor de lessen lichamelijke opvoeding. Het vijfde en zesde leerjaar kregen elk apart les.

Uit elk van deze groepen observeerde ik één leerling met een DCD-attest tijdens vier verschillende lesonderwerpen van lichamelijke opvoeding. In het totaal had ik 12 observatiemomenten om deze leerlingen te observeren. De lessen van lichamelijke opvoeding waren altijd opgebouwd uit drie fasen. De eerste fase was een opwarming, regelmatig in de vorm van een tikspel. Na de opwarming werd er dan gewerkt rond het lesonderwerp. Om de les af te ronden werd de sport uitgeoefend in de vorm van een wedstrijd of spelvorm.

De observatie gebeurde aan de hand van een checklist en een logboek. In het logboek werd het tijdstip, de plaats en het onderwerp van de lessen genoteerd. De checklist voor de observaties werd in eerste instantie opgesteld aan de hand van een literatuurstudie. Tijdens het observeren werd deze lijst verder uitgebreid door leerlingen met een DCD-attest en een sterkere leerling te vergelijken.

2.2.2 Checklist

Ter observatie in de lessen lichamelijke opvoeding heb ik enkele knelpunten opgesomd, die vaak voorkwamen in de literatuur.

Tabel 1: De knelpunten vanuit de literatuur

De meest voorkomende knelpunten vanuit de literatuur:
de leerling houdt geen evenwicht;
de leerling biedt weerstand bij het uitvoeren van de opdracht;
de leerling huppelt in plaats van loopt;
de leerling struikelt tijdens het lopen;
de leerling botst tegen andere leerlingen tijdens het lopen;
de leerling struikelt tijdens het springen;
de leerling springt op een traag tempo;
de leerling trilt bij het gespannen houden van armen en benen;
de leerling verliest de bal snel;
de leerling loopt tegen de bok;
de leerling heeft moeilijkheden om zijn spieren gespannen te houden.

Bij het observeren van deze drie leerlingen nam ik deze lijst met knelpunten mee naar elke les. Deze leerlingen werden vergeleken met een leerling zonder een DCD-attest en zonder kenmerken van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Bij deze vergelijking vielen nieuwe knelpunten op. In de volgende tabel worden de knelpunten chronologisch opgesomd naargelang ze zijn toegevoegd. Wat eerst geobserveerd werd, staat bovenaan en wat laatst geobserveerd werd, staat onderaan.

Tabel 2: De chronologische volgorde van de opgevallen knelpunten van drie lagere schoolkinderen met een DCD-attest

Datum	Klasgroep	Lesonderwerp	Opgevallen knelpunten
03 november 2014	5	Hockey	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling houdt zijn armen niet naast zijn of haar lichaam; • de leerling brengt zijn of haar knie ter hoogte van de heup tijdens het lopen; • de leerling stopt even met de activiteit om na te denken over de volgende handeling; • de leerling kan moeilijk de bal terugwinnen van anderen; • de leerling kan de bal moeilijk verdedigen; • de leerling neemt een stijve houding aan bij het uitoefenen van balvaardigheden.
06 november 2014	2/3/4	Tuimelen	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling verdeelt zijn gewicht niet gelijk over zijn of haar voeten; • de leerling stapt in plaats van loopt; • de leerling rolt schuin in plaats van recht; • de leerling houdt zijn of haar knieën tegen zijn of haar borstkas bij het tuimelen; • de leerling houdt zijn of haar kin niet tegen zijn of haar borstkas; • de leerling houdt zijn of haar benen niet samen tijdens het tuimelen.

06 november 2014	6	Piramides bouwen	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling gebruikt anderen als steun om zijn of haar evenwicht te vinden; • de leerling maakt geen hoek van 90° bij het zitten op handen en knieën.
13 november 2014	2/3/4	Toestelturnen	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling komt niet terecht op zijn of haar voeten; • de leerling springt niet met beide voeten samen maar eerder gespreid; • de leerling zet niet op elke voet evenveel kracht bij het springen; • de leerling duwt niet hard genoeg af om over de bok te springen; • de leerling duwt te snel af om over de bok te springen.
13 november 2014	6	Piramides bouwen	<i>Geen extra knelpunten opgevallen</i>
05 januari 2015	5	Springsporten & Toestelturnen	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling duwt te weinig af van de grond met zijn of haar voeten; • de leerling zwaait met zijn of haar linker- of rechterbeen voor het springen; • de leerling maakt een zwaaibeweging met de armen voor het springen; • de leerling neemt geen aanloop voor het springen; • de leerling gooit het springtouw van achter naar voor zonder te springen; • de leerling stapt over het springtouw; • de leerling stapt in plaats van te springen over stokken; • de leerling houdt zijn of haar armen niet naast het lichaam; • de leerling springt slechts met één been over het obstakel; • de leerling draait het touw niet snel genoeg.

12 januari 2015	5	Springsporten & Toestelturnen	<i>Geen extra knelpunten opgevallen</i>
22 januari 2015	6	Conditietraining	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling buigt niet volledig door zijn of haar armen tijdens het pompen; • de leerling steekt zijn of haar poep in de lucht tijdens het pompen; • de leerling laat zich vallen, wanneer hij of zij door de armen wilt buigen tijdens het pompen; • de leerling brengt zijn hoofd volledig omhoog bij het uitvoeren van sit-ups.
26 januari 2015	5	Initiatie Taekwondo	<i>Geen extra knelpunten opgevallen</i>
23 januari 2015	2/3/4	Zwemmen	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling zwemt met zijn of haar vingers gespreid.
29 januari 2015	2/3/4	Balsporten	<ul style="list-style-type: none"> • de leerling let niet op, waardoor hij of zij tegen anderen loopt of een bal tegen zijn of haar hoofd krijgt; • de leerling gooit de bal te hard; • de leerling trapt of slaat naast de bal; • de leerling gooit of trapt de bal niet recht; • de leerling laat de bal op de grond vallen.
12 februari 2015	6	Trek- en duwspelen	<i>Geen extra knelpunten opgevallen</i>

Het is belangrijk om te weten dat ik alle knelpunten van zowel de literatuur als de knelpunten van vorige lessen in de volgende les lichamelijke opvoeding steeds weer opnieuw heb gebruikt om de leerlingen met een DCD-attest te observeren. Om toch een overzicht te houden over welke knelpunten het meest voorkomen bij de drie geobserveerde leerlingen samen, heb ik in elke les geturfd. Er werd dus een streepje getrokken, telkens het knelpunt voorkwam in de les bij één van de geobserveerde leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Als het knelpunt meer dan één keer voorkwam in de les, dan werd er ook meer dan één streepje getrokken. Dit leverde het volgende resultaat op.

Tabel 3: De frequentie van het voorkomen van de gekozen knelpunten gedurende de 12 observatiemomenten van drie lagere schoolkinderen met een DCD-attest

De leerling houdt moeilijk zijn evenwicht.	8
De leerling biedt weerstand bij het uitvoeren van de opdracht.	7
De leerling huppelt in plaats van loopt.	7
De leerling struikelt tijdens het lopen.	6
De leerling botst tegen andere leerlingen tijdens het lopen.	5
De leerling struikelt tijdens het springen.	2
De leerling springt op een traag tempo.	6
De leerling trilt bij het gespannen houden van armen en benen.	3
De leerling verliest de bal snel.	2
De leerling loopt tegen de bok.	2
De leerling heeft moeilijkheden om zijn spieren gespannen te houden.	5
De leerling houdt zijn armen niet naast zijn of haar lichaam bij het springen of lopen.	19
De leerling brengt haar of zijn knie ter hoogte van de heup tijdens het lopen.	6
De leerling stopt even met de activiteit om na te denken over de volgende handeling.	4
De leerling kan moeilijk de bal terugwinnen van anderen.	1
De leerling kan de bal moeilijk verdedigen.	1
De leerling neemt een stijve houding aan bij het uitoefenen van balvaardigheden.	1
De leerling verdeelt zijn gewicht niet gelijk over zijn of haar voeten.	5
De leerling stapt in plaats van loopt.	5
De leerling rolt schuin in plaats van recht.	1
De leerling houdt zijn of haar knieën tegen zijn of haar borstkas bij het tuimelen.	1
De leerling houdt zijn of haar kin niet tegen zijn of haar borstkas.	1
De leerling houdt zijn of haar benen niet samen tijdens het tuimelen.	1
De leerling gebruikt anderen als steun om zijn of haar evenwicht te vinden.	12

De leerling maakt geen hoek van 90° met zijn of haar benen.	4
De leerling komt niet terecht op zijn of haar voeten.	3
De leerling springt niet met beide voeten samen maar eerder gespreid.	7
De leerling zet niet op elke voet evenveel kracht om te springen.	1
De leerling duwt niet hard genoeg af om over de bok te springen.	2
De leerling duwt te snel af om over de bok te springen.	1
De leerling duwt te weinig af van de grond met zijn of haar voeten.	7
De leerling zwaait met zijn of haar linker- of rechterbeen voor het springen.	3
De leerling maakt een zwaaibeweging met de armen voor het springen.	1
De leerling neemt geen aanloop voor het springen.	2
De leerling gooit het touw van achter naar voor zonder te springen.	2
De leerling stapt over het springtouw.	3
De leerling stapt in plaats van te springen over stokken.	1
De leerling springt met één been over het obstakel, maar het ander been blijft achter.	2
De leerling draait het touw niet snel genoeg.	1
De leerling buigt niet volledig door zijn of haar armen tijdens het pompen.	5
De leerling steekt zijn of haar poep in de lucht tijdens het pompen.	2
De leerling laat zich vallen, wanneer hij of zij door de armen wilt buigen tijdens het pompen.	6
De leerling brengt zijn hoofd volledig omhoog bij het uitvoeren van sit-ups.	4
De leerling zwemt met zijn of haar vingers gespreid.	4
De leerling let niet op, waardoor hij of zij tegen anderen loopt of een bal tegen zijn of haar hoofd krijgt.	2
De leerling gooit de bal te hard.	4
De leerling gooit de bal niet hard genoeg.	5
De leerling trapt of slaat naast de bal.	3
De leerling gooit of trapt de bal niet recht.	2
De leerling laat de bal op de grond vallen.	3

Uit deze gegevens kunnen geen kwantitatieve conclusies worden getrokken, doordat niet alle knelpunten vanaf het begin werden geobserveerd, geturfd en omdat er slechts drie leerlingen werden geobserveerd. Deze gegevens geven wel een overzicht van de knelpunten waarbij deze drie leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis van Eureka Onderwijs moeilijkheden ondervinden. Je kan ook zien welk knelpunt al wat vaker voorkomt. Niet alle knelpunten komen in dezelfde les voor. Deze knelpunten worden verwerkt in de sportfiches, indien ze relevant zijn voor de sport. In deze fiches wordt er gesproken over mogelijke knelpunten, omdat elke leerling nog andere knelpunten kan ondervinden op andere momenten.

3 Product: De sportmap

Doel:	De bedoeling van de sportmap is om de doelgroep handvaten aan te reiken, zodat zij sporten aanbieden op het niveau van lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis.
Doelgroep:	De sportmap is bedoeld voor begeleiders van sportactiviteiten. Om specifiek te zijn, gaat het om begeleiders met of zonder een diploma leerkracht lichamelijke opvoeding, die weinig tot geen ervaring hebben met lagere schoolkinderen die een coördinatie-ontwikkelingsstoornis bezitten.

3.1 De sportmap

De sportmap is een map bestaande uit vijf sportfiches. De sportfiches zijn ontwikkeld voor rope skipping, verspringen, dans, handbal en basketbal. Uit het praktijkonderzoek is gebleken dat dit de sporten zijn waar de lagere schoolkinderen in Eureka Onderwijs met zowel DCD als de leerlingen die kenmerken vertonen van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis moeilijkheden mee ervaren.

De sportfiches zijn opgebouwd aan de hand van de STICORDI-maatregelen. Het stimuleren, remediëren en dispensereren zijn gebaseerd op de informatie op de website Nieuwsbrief leren (Coppens, 2004 – 2015). Dit is een website opgericht en beheerd door de onderwijspsycholoog Lieven Coppens. Zijn missie is om een centraal punt te vormen waar informatie wordt aangeboden aan geïnteresseerden. Hij stelt acht maal per jaar een nieuwsbrief op. In deze nieuwsbrief bepaalt hij welke informatie er wordt gedeeld, waardoor hij zijn persoonlijke mening laat uitschijnen over het onderwerp 'leren'. Het stimuleren, remediëren en dispensereren is een constant gegeven in de sportmap.

Het andere deel van de sportfiches bestaat uit:

- algemene informatie: de functie van de sport, materialen, vaardigheden en spierspanning;
- mogelijke knelpunten;
- het onderdeel compenseren of ook wel alternatieven genoemd.

De mogelijke knelpunten en de rubriek compenseren zijn gebaseerd op verschillende bronnen en observaties tijdens de lessen lichamelijke opvoeding in Eureka Onderwijs (Basket Zonhoven, zd; Clippeleyr & De Valck, 2000; De Medts, zd; Dewitte & Calmeyn, 2009, p. 216; Leysen, 2004; Leysen & Dehandschutter, 2001; Lexia, 2010; Senn City Dance Company, 2015; Verstraete, De Bourdeaudhuij, De Clercq & Cardon, 2006; Windels, 1981).

Voor begeleiders zijn de verschillende rubrieken van de sportfiche een meerwaarde. De reden hiervoor is, dat begeleiders niet altijd even goedilstaan bij de moeilijkheden van kinderen met DCD en deze pas ontdekken tijdens het beoefenen van een sport. Een goede voorbereiding kan er voor zorgen, dat zowel voor de begeleider als voor de leerling met DCD, de sportactiviteit goed verloopt.

Deze vijf sportfiches worden verzameld in een ringmap. Voor de sportmap werd er gekozen voor een ringmap, omwille van praktische redenen. Om een voorbeeld te geven: als twee begeleiders op hetzelfde moment een sportactiviteit moeten voorbereiden, is het handiger om een ringmap te gebruiken. Op deze manier kan één van de begeleiders de map gebruiken en de andere zijn of haar sportfiche eruit nemen.

3.2 De opbouw

<p><u>Algemene informatie</u></p> <p>Functie: <i>Dit onderdeel omvat de beschrijving van het nut van een bepaalde sport.</i></p> <p>Materiaal: <i>De omschrijving van materialen, die gebruikt worden om de sport te beoefenen.</i></p>	<p>Lichaamsperceptie: <i>Het bevat een omschrijving van welke spieren werken tijdens het beoefenen van een bepaalde sport. Op deze manier kan je de leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis vertellen welke spier ze moeten gespannen houden.</i></p> <p>Vaardigheden: <i>Het is een omschrijving van welke handelingen uitgevoerd worden bij het beoefenen van een bepaalde sport.</i></p>	<h1>Naam van de sport</h1>
<p><u>Mogelijke knelpunten</u></p> <p><i>Dit is het onderdeel van de fiches, waarbij aangegeven wordt met welke aspecten van een bepaalde sport een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis moeilijkheden mee ondervindt. Het zijn mogelijke knelpunten, doordat deze punten de meest voorkomende zijn volgens de literatuur, mijn observatie en de ervaring van de leerkracht lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs. Dit betekent dat het mogelijk is dat er bij elke leerling andere moeilijkheden ook kunnen voorkomen.</i></p>		
<p><u>Compenseren</u></p> <p><i>Een ander woord voor compenseren is alternatieven. In dit gedeelte van de fiche worden er alternatieven gegeven, die gebruikt worden om de oefening voor een leerling met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis te vereenvoudigen.</i></p>		
<p><u>Stimuleren*</u></p> <p><i>Het stimuleren of motiveren van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis gebeurt bij elke sport op dezelfde manier. In dit onderdeel van de fiches worden enkele tips gegeven om leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis te motiveren om deel te nemen aan de activiteit.</i></p>		
<p><u>Remediëren*</u></p> <p><i>Bij het onderdeel remediëren wordt er advies gegeven om bepaalde vaardigheden te verbeteren of bepaalde knelpunten te verminderen.</i></p>		
<p><u>Dispenseren*</u></p> <p><i>Een ander woord voor dispenseren is vrijstellen van bepaalde opdrachten in een bepaalde sport. In dit onderdelen wordt er enkele richtlijnen gegeven, die kunnen helpen bij het dispenseren van bepaalde vaardigheden van een bepaalde sport.</i></p>		

* Deze onderdelen zullen in elk fiche hetzelfde blijven.

3.3 Evaluatie

Naast het ontwikkelen van de sportfiches heb ik de fiches ook gegeven aan enkele begeleiders om te gebruiken bij sportactiviteiten. Het doel van deze evaluatie is om een beeld te krijgen van wat de verbeteringspunten en de positieve punten zijn van de sportmap. Op deze manier kan de sportmap naar de toekomst toe verfijnd worden.

Drie van de vijf sportfiches van de sportmap werden geëvalueerd door drie begeleiders van sportactiviteiten, namelijk:

- Eva Strosse is een danslerares in haar vrije tijd;
- Katrien Corstjens is een beginnende leerkracht lichamelijke opvoeding in de school Eureka Onderwijs te Leuven;
- Stijn Driessen is een ervaren leerkracht lichamelijke opvoeding in de basisschool ZAVO te Zaventem.

Deze begeleiders gebruikte de sportfiche basketbal, rope skipping en dans binnen een schoolse context. Zij schreven nadien hun feedback, waaruit ik de positieve punten en verbeteringspunten uithaalde. De feedback van de sportbegeleiders is terug te vinden in bijlage vier van deze scriptie.

In de onderstaande tabel wordt er een beschrijving gegeven van de positieve punten en de verbeteringspunten vanuit de gekregen feedback van het sportfiche basketbal, dans en rope skipping.

Tabel 4: Een overzicht van de positieve punten en de verbeteringspunten van de sportfiches basketbal, rope skipping en dans volgens de feedback van Katrien Corstjens, Eva Strosse en Stijn Driessen

Naam van het sportfiche	Positieve punten	Verbeteringspunten:
Basketbal	<ul style="list-style-type: none"> • herkenning van de opgesomde knelpunten. 	<ul style="list-style-type: none"> • concretisering van de doelgroep; • voor elk knelpunt een oplossing.
Rope skipping	<ul style="list-style-type: none"> • herkenning van de opgesomde knelpunten; • een duidelijk beeld van het onderdeel lichaamsperceptie. 	<ul style="list-style-type: none"> • sterke leerling vervangen door een leerling met ongeveer hetzelfde draainiveau.
Dans	<ul style="list-style-type: none"> • stilstaan om te differentiëren. 	<ul style="list-style-type: none"> • een concretisering van verschillende aspecten.

In de toekomst kunnen de opgesomde punten meegenomen worden bij de uitbreiding en de verfijning van de sportfiches basketbal, rope skipping en dans. Wanneer de sportmap meerdere sportfiches bezit, is het belangrijk om deze door meerdere te laten evalueren.

3.4 Conclusie

De sportfiches worden verzameld in een ringmap. Deze map zal ter beschikking worden gesteld aan sportbegeleiders en is terug te vinden in de organisatie Eureka Onderwijs. Om de betrouwbaarheid van deze map aan te tonen, zijn de sportfiches geëvalueerd door drie sportbegeleiders: een danslerares, een beginnende leerkracht lichamelijke opvoeding en een ervaren leerkracht lichamelijke opvoeding. Door de gekregen feedback kon ik besluiten dat voor deze sportbegeleiders differentiëren belangrijk is in hun lessen, maar dat het ook niet eenvoudig is om op alle leerlingen hun noden in te spelen.

4 Conclusies en aanbevelingen

Deze scriptie geeft een antwoord op de probleemstelling *'Welke aanpassingen kunnen begeleiders integreren bij het voorbereiden van sportactiviteiten voor lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis?'*. Om tot een conclusie te komen op deze vraag, beantwoorde ik eerst de drie volgende deelvragen:

1. *'Hoe wordt een coördinatie-ontwikkelingsstoornis omschreven in de literatuur?'*;
2. *'Welke sporten hebben meer ondersteuning nodig volgens lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs?'*;
3. *'Op welke manier kan er concreet advies worden gegeven aan sportbegeleiders?'*.

In de literatuur wordt een coördinatie-ontwikkelingsstoornis of DCD omschreven als een leerstoornis, waarbij deze lagere schoolkinderen problemen ondervinden met het automatiseren en uitvoeren van motorische handelingen. Deze omschrijving van DCD vormde de basis van de uitwerking van de verkennende gesprekken, de observaties en de sportfiches.

Vanuit de tweede deelvraag startte ik verkennende gesprekken op in de school Eureka Onderwijs om een antwoord te kunnen bieden op de vraag bij welke sporten hebben lagere schoolkinderen meer ondersteuning nodig hebben. Ik voerde gesprekken in de turnzaal van Eureka Onderwijs met twee doelgroepen: vijf lagere schoolkinderen met een DCD-attest en tien lagere schoolkinderen die kenmerken van een coördinatie-ontwikkelingsstoornis vertonen. Deze gesprekken toonden aan dat beide groepen buiten de lessen lichamelijke opvoeding ook aan sport doen. Nadien ging ik na bij welke sporten in de lessen lichamelijke opvoeding deze beide doelgroepen wel moeilijkheden ervaren. Het resultaat van deze vraag was dat beide doelgroepen moeilijkheden vertonen met rope skipping, handbal, verspringen en dans. Tijdens het gesprek met leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis werd er ook duidelijk dat er nog een vijfde sport was, waarbij zij moeilijkheden ervaren namelijk basketbal. Op basis van deze verkennende gesprekken heb ik besloten om sportfiches te ontwikkelen met als doel meer ondersteuning te bieden voor de volgende sporten: rope skipping, handbal, verspringen, dans en basketbal.

Deze sporten werden uitgewerkt in sportfiches om op een concrete manier advies te geven aan sportbegeleiders voor de school Eureka Onderwijs. Deze fiches werden ontworpen op basis van de STICORDI-maatregelen. Naast het stimuleren, compenseren, remediëren en dispensereren werden de sportfiches aangevuld met algemene informatie over de sport en de mogelijke knelpunten die een leerling met een DCD-attest in een bepaalde sport ervaart.

Om het onderdeel compenseren en mogelijke knelpunten te kunnen uitschrijven, observeerde ik drie lagere schoolkinderen met een DCD-attest in elk vier lessen lichamelijke opvoeding in Eureka Onderwijs. Deze observatie gebeurde aan de hand van een checklist. Deze lijst begon met knelpunten van lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis vanuit de literatuur en daarna aangevuld door de observatie van lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Op deze manier behield ik een overzicht van de mogelijke knelpunten, die geïntegreerd werden in de uitwerking van de sportfiches.

Naast de literatuurstudie en het onderzoek in de school Eureka Onderwijs werd geëvalueerd. De sportfiches basketbal, rope skipping en dans werden in deze scriptie uitgetest door drie sportbegeleiders. Twee van deze begeleiders bezitten niet het diploma leerkracht lichamelijke opvoeding, maar zijn wel sportmonitoren in bepaalde sporten buiten de schoolse context. Deze begeleiders van sportactiviteiten gaven hun feedback met de positieve punten en verbeteringspunten voor de uitgeteste sportfiches.

Vanuit de literatuurstudie, het onderzoek in de school Eureka Onderwijs en de evaluatie van de sportfiche kon ik een antwoord geven op de probleemstelling '*Welke aanpassingen kunnen begeleiders integreren bij het voorbereiden van sportactiviteiten voor lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis?*'.

Het is duidelijk geworden dat het voorbereiden van activiteiten van groot belang is om te kunnen inspelen op de noden van lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Tijdens het voorbereiden moeten de begeleiders stilstaan bij de zwaktes en de sterktes van de leerlingen die deelnemen. Begeleiders die in contact komen met lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis moeten zeker stilstaan bij de knelpunten die deze kinderen ondervinden bij het uitoefenen van een sport. Aan de hand van deze lijst met mogelijke knelpunten kunnen begeleiders het beste alternatief aanbieden. Zo kan de sport uitgeoefend worden op hun niveau. Van zodra deze lagere schoolkinderen niet langer moeilijkheden ervaren met deze sporten, is er kans dat ze meer gaan sporten. Dit komt ten goede aan een gezonde levensstijl. Op deze manier zal ook het zelfbeeld van de lagere schoolkinderen groeien. Het is dan aan de begeleiders om de leerlingen te blijven stimuleren. De ringmap met sportfiches voor begeleiders van sportactiviteiten is een hulpmiddel om de voorbereidingen voor de sportactiviteiten af te stemmen op het niveau van de lagere schoolkinderen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Deze sportmap zal ter beschikking worden gesteld voor begeleiders van sportactiviteiten in de school Eureka Onderwijs.

Het antwoord op de probleemstelling is voort gevloeid binnen de context van Eureka Onderwijs. Naar de toekomst toe kan dit uitgebreid worden naar andere contexten zoals scholen van het gewoon onderwijs. Door de invoering van het M-decreet zullen leraren lichamelijke opvoeding meer in contact komen met leerlingen met een DCD-attest dan voordien. Deze sportmap kan een hulpmiddel zijn voor deze leerkrachten, maar dan zou deze map meerdere sporten moeten aanbieden. Voor deze uitbreiding zou er in de toekomst een breder onderzoek verricht moeten worden. Dit onderzoek kan verricht worden door een team van GON-begeleiders. Deze begeleiders kunnen verschillende diploma's bezitten zoals een leerkracht lichamelijke opvoeding of een kinesist. Hierdoor zullen deze GON-begeleiders al ervaring hebben met het begeleiden van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis, waardoor zij sneller moeilijkheden ontdekken en op kunnen inspelen. GON-begeleiders zullen door de invoering van het M-decreet een grotere rol spelen in het onderwijs, doordat zij ondersteuning gaan bieden aan leerlingen met een beperking zoals leerlingen met een DCD-attest.

Mijn aanbevelingen om dit onderzoek uit te breiden zijn als volgt:

- afbakening van de doelgroep;
- verkennende gesprekken te vervangen door enquêtes;
- één checklist gebruiken per geobserveerde leerling met een DCD-attest per sport;
- de sportfiches door meerdere begeleiders laten evalueren.

Ik heb in mijn scriptie met nog een redelijk algemene doelgroep gewerkt. Om concreter in te gaan op de noden van leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis kan men zich focussen op één leeftijdsgroep zoals leerlingen van het eerste leerjaar.

Een tweede aanbeveling is om verkennende gesprekken te vervangen door enquêtes. Op deze manier kan de onderzoeker een groter aantal leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis bereiken. Niet alle lagere schoolkinderen zullen even goed kunnen lezen. Mijn advies is dan om gebruik te maken van pictogrammen of een voorleessoftware.

Bij het observeren zou ik aanbevelen om één checklist te gebruiken per geobserveerde leerling met een DCD-attest per sport. Op deze manier kan er een overzicht worden bekomen per leerling. Daarnaast kan er een vergelijking worden gemaakt tussen de knelpunten van de geobserveerde leerlingen bij het uitoefenen van dezelfde sport. Later kan men dit integreren bij de sportfiches om het onderdeel de mogelijke knelpunten uit te breiden.

Mijn laatste aanbeveling is om de sportfiches door meerdere begeleiders te laten evalueren. Persoonlijk zou ik de sportfiches niet enkel door leerkrachten lichamelijke opvoeding laten evalueren maar ook door GON-begeleiders. Deze begeleiders kunnen ook ervaring hebben met leerlingen met een DCD-attest.

Deze aanbevelingen zullen leiden tot een concretisering en verfijning van de sportmap voor een groter aantal leerlingen met een coördinatie-ontwikkelingsstoornis.

Bibliografie

- Abelle. (2011, 23 februari). *Verschillende soorten lichamelijke handicaps*. Geraadpleegd op 20 april 2015, van <http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/diversen/68686-verschillende-soorten-lichamelijke-handicaps.html>
- ADVYS. (zd). *ADL-hulpmiddelen*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://ww.advys.be/index.php?id=140>
- Agentschap Zorg & Gezondheid. (2013, 10 september). *Campagnes en projecten rond voeding en beweging*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Gezond-leven-en-milieu/Voeding-en-beweging/Campagnes-en-projecten-rond-voeding-en-beweging/>
- American Psychiatric Association. (2014). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5de editie)*. Amsterdam: Boom.
- Arnauts, S. (2008 – 2009). *De rol van de muziekleerkracht bij kinderen met leerstoornissen* (afstudeeropdracht). Meester in de Muziek optie Muziekpedagogie, Hogeschool voor wetenschap & kunst het Lemmensinstituut, Leuven.
- Bally, F., Baroen, A., De Geyter, L., Gheysen, T., Hubrecht, V., Renckens, K., Sagaert, B., Schulpen, Y., Schuermans, K. & Van De Wiele, J. (2013). *Een netoverstijgende CLB-visie op attestering Buitengewoon onderwijs (BuO) en Geïntegreerd onderwijs (GON)*. Gedownload op 20 april 2015, van <http://www.ovsg.be/content/OVSG/GON-130502-Visietekst%20Internetten%20CLB-versie%202013.pdf>
- Basket Zonhoven. (zd). *Missie & Visie*. Gedownload op 9 februari 2015, van <http://www.basketzonhoven.be/media/documenten/1/1.pdf>
- Caro-lina. (2012, 24 september). *Wat is dyspraxie, symptomen en behandeling*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/aandoeningen/101898-wat-is-dyspraxie-symptomen-en-behandeling.html>
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding. (juni 2013). *Met een handicap naar de school van je keuze. Redelijke aanpassingen in het onderwijs*. Gedownload op 11 mei 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/brochureCGKR.pdf>

- Christelijke Mutualiteit. (2012). *Beweegplezier*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.cm.be/gezond-leven/beweging/beweegplezier/index.jsp>
- Clippeleyr, G. & De Valck, L. (2000). *Praktijk van de motorische basisvorming*. Leuven: Acco.
- Cooreman, A. (2014, 25 november). *Gedifferentieerd schoolbeleid: Elk kind een attest of universeel ontwerp?*. Vorming. Leuven: Eureka Expert.
- Cooreman, A. & Bringmans, M. (2007). *Ik heet niet dom: Leren leven met leerstoornissen*. Leuven: Acco.
- Coppens, L. (2014 – 2015). *Nieuwsbrief Leren*. Geraadpleegd op 12 februari 2015, van <http://www.nieuwsbriefleren.be/>
- Laurent de Angulo, M.S., Brouwers-de Jong, E.A., Bijlsma-Schlösser, J.F.M., Bulk-Bunschoten, A.M.W., Pauwels, J.H. & Steinbunch-Linstra, I. (2005). *Ontwikkelingsonderzoek in de jeugdgezondheidszorg*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- De Backer, W., Meermans, M. & Van Cauwenberg, V. (zd). *De computer als compenserend hulpmiddel voor kinderen met ernstige dyspraxie (DCD)*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.ictwijs.eu/index.cfm?ee=6|483>
- De Blicq, E. (zd). *Ouderblik: STICORDI-maatregelen*. Gedownload op 24 januari 2015, van http://www.go-ouders.be/sites/go-ouders.be/files/content/Ouderblik%20Sticordimaatregelen_0.pdf
- De Medts, C. (zd). *Sticordi in bewegingsopvoeding*. Gedownload op 24 januari 2015, van <http://sticordibank.wikispaces.com/file/view/sticordimaatregelen%20bewegingsopvoeding%20christine%20de%20medts.pdf/33418415/sticordimaatregelen%20bewegingsopvoeding%20christine%20de%20medts.pdf>
- de Vos - van der Hoeven, T. (zd). *Problemen met de motoriek*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.opvoedadvies.nl/dcd.htm>
- den Haan, S. (2011). *Motorische competentiebeleving en motorisch belang bij kinderen in de basisschoolleeftijd* (masterthesis). Master Orthopedagogiek werkveld Gehandicaptenzorg en Kinderrevalidatie, University Utrecht.
- Dewitte, G. & Calmeyn, P. (2009). *Mijn kind heeft DCD: Gids voor ouders, leerkrachten en hulpverleners (4de editie)*. Tiel: Lannoo.

- Dyspraxia UK. (zd). *Diagnostic criteria*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.dyspraxiauk.com/diagnosticcriteria.php>
- Eureka Onderwijs. (2010 – 2015). *Voorwaarden om in te schrijven*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.eurekaonderwijs.be/school/toelatingsvoorwaarden>
- Eureka Onderwijs. (2010 - 2014). *Dyspraxie*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.eurekaonderwijs.be/leerstoornissen/dyspraxie>
- Eureka Onderwijs. (2010 – 2015). *Onze school: erkend dagonderwijs*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.eurekaonderwijs.be/school>
- Debrabant, J., Van Waelvelde, H. & Vingerhoets, G. (2010). *Wat we (niet) weten over het brein van het kind met DCD*. Gedownload op 20 april 2015, van http://www.sig-net.be/uploads/artikels_signaal/signaal_73_2010_brein_kind_met_dcd.pdf
- De Medts, C. (2010, 1 november). *Sticordimaatregelen bewegingsopvoeding*. Gedownload op 24 januari 2015, van <http://sticordibank.wikispaces.com/file/view/sticordimaatregelen%20bewegingsopvoeding%20christine%20de%20medts.pdf/33418415/sticordimaatregelen%20bewegingsopvoeding%20christine%20de%20medts.pdf>
- Garteiser, M. & Solano, C. (2013, 26 maart). *Onhandigheid of dyspraxie*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.e-gezondheid.be/onhandigheid-of-dyspraxie/actueel/420>
- Gedragsproblemen-kinderen.info. (zd). *Diagnostiek dyspraxie*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.gedragsproblemen-kinderen.info/diagnostiek-dyspraxie>
- GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. (zd). *Het M-decreet: wat is het en wat zal er veranderen*. Geraadpleegd op 11 mei 2015, van <http://www.go-ouders.be/nieuws/het-m-decreet-wat-het-en-wat-zal-er-veranderen>
- GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. (2013, februari). *STICORDI: een nieuwe generatie. Hoe omgaan met STICORDI-maatregelen in de klas en op school?*. Gedownload op 24 januari 2015, van http://www.g-o.be/sites/portaal_nieuw/Prikbordvoorleerkrachten/SO/pedagogischeondersteuning/infotheek/Documents/STICORDI%20-%20een%20nieuwe%20generatie.pdf

- Grietens, H., Vanderfaeille, J., Hellinckx, W. & Ruijsenaars, W. (2008). *Handboek orthopedagogische hulpverlening 1: Een orthopedagogisch perspectief op kinderen en jongeren met problemen (3de editie)*. Leuven: Acco.
- GRIP VZW. (zd). *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap*. Geraadpleegd op 11 mei 2015, van <http://www.gripvzw.be/vn-verdrag/92-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap.html>
- Heylen, M., De Roeck, V., Kerkhof, I., Plessers, M. & Verheyen, E. (2009). *Atlas van de menselijke levensloop*. Den Haag/Leuven: Acco.
- Hoogervorst, N. & Ittmann, J. (2006, 25 januari). *Een motorisch onhandig kind in de klas (beroepsopdracht)*. Hogeschool van Amsterdam.
- Multiplus. (2015, 8 april). *Introductie*. Geraadpleegd op 20 april 2015, van <http://www.multiplus.be/index.php>
- Platform EMG. (zd). *Personen met EMB*. Geraadpleegd 20 april 2015, van <http://www.platformemg.nl/algemeen/over-emb/personen-met-emb/>
- Strong Together. (2014). *Oorzaken DCD*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://ikhebdcd.intropagina.nl/oorzaken-dcd.html>
- Strong Together (2014). *Symptomen DCD*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://ikhebdcd.intropagina.nl/symptomen-dcd.html>
- K2 Publisher. (2015). *Didactische en therapeutische materialen*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <https://www.k2-publisher.nl/pnl/rubberflex-grijpbal.html>
- Ketnet. (2014). *Leer zelf jongeren*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.ketnet.be/programma/circus-2012/circus-voor-dimmies-introfilmpje>
- Klasse voor Leraren. (2014, 13 maart). *Leerlingen met een beperking naar gewone scholen: 20 vragen en antwoorden*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.klasse.be/leraren/44530/m-decreet/>
- Klasse voor Leraren. (2004, 1 december). *Wie niet kan schrijven is afgeschreven*. Geraadpleegd op 31 januari 2015, van <http://www.klasse.be/archief/wie-niet-kan-schrijven-is-afgeschreven/>
- Klasse voor Ouders. (2014). *Leerlingen met beperkingen naar het gewone onderwijs: 15 vragen en antwoorden*. Geraadpleegd op 11 mei 2015, van <http://www.klasse.be/ouders/37595/mdecreet/>

- KULEUVEN. (2015, 12 januari). *Remediëren en differentiëren*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van http://www.kuleuven.be/onderwijs/ken-je-studenten/heterogeniteit/remedieren_differentieren
- De Leerexpert. (2015, september). *Buitengewoon op maat*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.stedelijkonderwijs.be/leerexpert/buitengewoon-op-maat>
- Lelong, L. (2014 – 2015). *Jaarplan*. Rapport. Leuven: Eureka Onderwijs.
- Leysen, H. (2004). *What's in a game? Spel didactische verkenningen*. Leuven: Acco.
- Leysen, H. & Dehandschutter, T. (2001). *Basketbal op school: spelend leren*. Leuven: Acco
- Lexia. (2010, 26 augustus). *Touwtje springen: prima beweging als hulp bij afvallen*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://sport.infonu.nl/sportieve-activiteiten/59377-touwtje-springen-prima-beweging-als-hulp-bij-afvallen.html>
- Lignel, I. (zd). *Sticordimaatregelen voor kinderen met DCD*. Gedownload op 24 januari 2015, van <http://sticordibank.wikispaces.com/file/view/sticordimaatregelen%20voor%20kinderen%20met%20dcd%20iris%20lignel.pdf/175342571/sticordimaatregelen%20voor%20kinderen%20met%20dcd%20iris%20lignel.pdf>
- Luitjes, M. & de Zeeuw-Jans, I. (2013). *Ontwikkeling in de groep: Groepsdynamica bij kinderen en jongeren*. Bussum: Coutinho.
- Meihuizen-de Regt, M., de Moor, J. & Mulders, A. (2009). *Kinderrevalidatie*. Assen: Van Gorcum.
- Mijn Kinderarts. (2010). *Onhandige motoriek, DCD*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.mijnkinderarts.nl/ziekten/neurologie/onhandige-motoriek-dcd.htm>
- Multael, M. (2010, 14 oktober). *Handbal*. Geraadpleegd op 9 februari 2015, van <http://www.mijnkinderarts.nl/ziekten/neurologie/onhandige-motoriek-dcd.htm>
- Muyselaar - Jellema, J.Z. & Severijnen, S. (2011). *Gevalsbeschrijving: Coördinatieontwikkelingsstoornis bij adhd; een dsm-iv-stoornis die de kinderpsychiater niet signaleert?*. Gedownload op 20 april 2015, van http://www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/assets/articles/TvP11-05_p305-310.pdf

- Nevid, J.S., Rathus, S.A. & Greene, B. (2013). *Psychiatrie: een inleiding*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. (2007). *Leerplan secundair onderwijs: Lichamelijke opvoeding*. Brussel: Pedagogische begeleidingsdienst.
- Onderwijskiezer. (2014). *GON – ION*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van http://www.onderwijskiezer.be/secundair/sec_gon.php
- OVSG. (zd). *Leerplan: Hedendaagse dans en Artistieke training*. Gedownload op 24 januari 2015, van <http://www.ovsg.be/leerplannen/dko/Dans/Leerplan%20Hedendaagse%20Dans%20en%20Artistieke%20Training%20Optie%20Hedendaagse%20dans%20MG-HG.pdf>
- Prodia. (2015). *Prodiagnostiek*. Geraadpleegd op 11 mei 2015, van <http://www.prodiagnostiek.be/>
- Prodia. (2014). *Theorie - Criteria*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van http://www.prodiagnostiek.be/motoriek/m_theorie_criteria.php
- Prodia. (2014). *Theorie – definities en begrippen*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van http://prodiagnostiek.be/motoriek/m_theorie_definities_begrippen.php
- Schieving, J.H. (2007, 12 oktober). *DCD*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://kinderneurologie.eu/ziektebeelden/ontwikkeling/DCD.php>
- Senn City Dance Company. (2015). *Klassieke danstechnieken*. Geraadpleegd op 9 februari 2015, van <http://www.senncity.be/klassiekedanstechnieken.html>
- Slegers, A. & Dewitte, K. (2014, 5 november). *Een routeplanner voor DCD: wat is DCD, oorzaken en gevolgen*. Vorming van Sig. Antwerpen: Zuidschool Jonghelinckshof-Emmaus.
- 't Spoor. (zd). *Thuisbegeleiding*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://tspoor.net/thuisbegeleiding>
- Van Cauwenberge, A.M. (2009 – 2010). *Developmental Coördination Disorder: Stand Van Zaken Literatuurstudie* (masterthesis). Klinische Psychologie. Universiteit Gent
- van der Veen, T. & van der Wal, J. (2008). *Van leertheorie naar onderwijspraktijk*. Groningen: Noordhof

- Van Leeuwen, J. (zd). *Informatiebundel voor ouders en leerkrachten van kinderen met motorische problemen of ontwikkelingsdyspraxie*. Gedownload op 2 november 2014, van <http://www.revalidatiecentrumdat.be/files/DCD%20Informatiebundel%20voor%20ouders%20en%20leerkrachten.pdf>
- Van Wiele, D. (2010 – 2011). *'Vier op een rij': een onderzoek naar visuele perceptie en rekenproblemen bij kinderen met Developmental Coordination Disorder (DCD)* (masterthesis). Pedagogische Wetenschappen Orthopedagogiek, Universiteit Gent.
- VAPH. (2007). *Wonen en opvang: Thuisbegeleiding*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.vaph.be/vlafo/view/nl/20511-Thuisbegeleiding.html>
- VBL. (2014). *Officiële basketbalregels*. Geraadpleegd op 9 februari 2015, van <http://www.vlaamsebasketballiga.be/competitie/spelregels-en-competitiesysteem>
- Verhasselt, J. (2009 – 2010). *Automatisatievaardigheden bij kinderen met DCD en/of dyslexie* (masterthesis). Pedagogische Wetenschappen Orthopedagogiek, Universiteit Gent.
- Verstraete, S., De Bourdeaudhuij, I., De Clercq, D. & Cardon, G. (2006). *Meer en Beter Bewegen. Binnen en Buiten de school*. Gent: PVLO vzw.
- Vlaamse Overheid. (zd). *Buitengewoon basisonderwijs*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsaanbod/default.aspx/bao/buo>
- Vlaamse Overheid. (zd). *Buitengewoon secundair onderwijs*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsaanbod/default.aspx/so/bus0>
- Vlaamse Overheid. (2013 – 2014). *Flemish education in figures 2013-2014*. Gedownload op 2 november 2014, van [file:///C:/Users/Evelien/Downloads/Flemish-education-in-figures-1314_General%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Evelien/Downloads/Flemish-education-in-figures-1314_General%20(1).pdf)
- Vlaamse Overheid. (zd). *Geïntegreerd onderwijs*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://onderwijs.vlaanderen.be/GON>
- Vlaamse Overheid. (zd). *Geïntegreerd onderwijs: GON-begeleiding in het onderwijs*. Geraadpleegd op 2 november 2014, van <http://www.vlaanderen.be/nl/onderwijs-en-wetenschap/op-school/geintegreerd-onderwijs-gon-begeleiding-het-onderwijs>

Vlaamse Overheid. (2014, 3 november). *Lager onderwijs – Lichamelijke opvoeding*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/lager-onderwijs/leergebieden/lichamelijke-opvoeding/eindtermen.htm>

Vlaamse Overheid. (2014, 3 november). *Lager onderwijs – Lichamelijke opvoeding*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/lager-onderwijs/leergebieden/lichamelijke-opvoeding/uitgangspunten.htm>

Vlaamse Overheid. (zd). *Naar school met een handicap*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.vlaanderen.be/nl/gezin-welzijn-en-gezondheid/handicap/naar-school-met-een-handicap-0>

Vlaamse Overheid. (zd). *Redelijke aanpassingen: nieuwe maatregelen*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://onderwijs.vlaanderen.be/ouders/ondersteuning-en-begeleiding/leren-met-een-beperking/redelijke-aanpassingen-nieuwe-maatregelen>

Vlaamse Overheid. (zd). *Specifieke onderwijsbehoeften: recht op aangepast onderwijs*. Geraadpleegd op 29 oktober 2014, van <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/>

Vlaamse Overheid. (zd). *Verslag voor toegang tot het buitengewoon onderwijs*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://onderwijs.vlaanderen.be/verslag-voor-toegang-tot-het-buitengewoon-onderwijs>

Vlaams Parlement. (2013 – 2014). *Ontwerp van decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften*. Gedownload op 11 mei 2015, van <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2013-2014/g2290-1.pdf>

Vrije-CLB-Koepel vzw. (2014, 23 oktober). *Opleidingsvormen in BuSO (vanaf 2015 – 2016)*. Geraadpleegd op 24 januari 2015, van <http://www.vclb-koepel.be/leerlingen-en-ouders/opleidingsvormen-in-buo>

VZW Die-'s-lekti-kus. (2004, september). *Eerste hulp bij leerstoornissen en problemen bij het leren: Werkmap 'Leerzorg'*. Gedownload op 29 oktober 2014, van http://cdn.eurekaleuven.be/s/qby3c0/channelentries/4t36zpf/files/Map_leerzorg.pdf

Windels, J. (1981). *Eutonie bij kinderen: Toepassing van eutonie in het onderwijs*. Deventer: Ankh-Hermes

Wynsberghe, K. (2013 – 2014). *Diagnose van een leerstoornis. Hoe moet het nu verder?*.
Geraadpleegd op 24 januari 2015, van
<http://www.scriptiebank.be/scriptie/diagnose-van-een-leerstoornis-hoe-moet-het-nu-verder>

Bijlage 1: Gespreksleidraad

1. **Naam:**

2. **Mijn geslacht**

- Vrouw
- Man

3. **Mijn leeftijd is**

4. **In welk leerjaar zit je?**

- 2de leerjaar
- 3de leerjaar
- 4de leerjaar
- 5de leerjaar
- 6de leerjaar

5. **Wat zijn mijn hobby's? Je mag meerdere antwoorden aankruisen.**

- Bij vriendjes gaan spelen
- Sporten (zoals tennis, voetbal, paardrijden, zwemmen, dansen, ...)
- Naar theater of toneel gaan
- Naar concerten gaan
- Jeugdbeweging
- Muziek (zoals zingen, een instrument bespelen)
- Tekenen of knutselen
- Games spelen op computer of playstation/X-box
- Andere:

6. **Wie heeft je laten kennismaken met jouw hobby?**

- Vrienden
- Ouders
- Broers of zussen
- Andere:

7. **Wat vind je leuk om te doen tijdens turnen? Je mag meerdere antwoorden aankruisen.**

☐ Loopspelen	☐ Voetbal
☐ Zwemmen	☐ Springtouwen
☐ Verspringen	☐ Trefbal
☐ Netbal	☐ Klimparcours
☐ Handbal	☐ Basketbal
☐ Dans	☐ Badminton
☐ Circus	☐ Piramides bouwen
☐ Toestelturnen	

Waarom vind je dit leuk

8. **Wat vind je het moeilijkste om te doen tijdens turnen? Je mag meerdere antwoorden aankruisen.**

☐ Loopspelen	☐ Voetbal
☐ Zwemmen	☐ Springtouwen
☐ Verspringen	☐ Trefbal
☐ Netbal	☐ Klimparcours
☐ Handbal	☐ Basketbal
☐ Dans	☐ Badminton
☐ Circus	☐ Piramides bouwen
☐ Toestelturnen	

Waarom vind je dit moeilijk?

Bijlage 2: Tabellen van de verkennende gesprekken

Tabel 5: Hobby's van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs met een attest DCD.

De uitgeoefende hobby's	Het aantal (n =5)
Bij vriendjes gaan spelen	1
Sporten	5
Naar theater of toneel gaan	1
Naar concerten gaan	0
Jeugdbeweging	2
Muziek	2
Tekenen of knutselen	2
Games spelen	4
Andere	1

Tabel 6: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs geen moeilijkheden ervaren

De sporten aangeboden in lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs	Het aantal (n=5)
Atletiek	5
Zwemmen	4
Verspringen	3
Netbal	3
Handbal	2
Dans	1
Circusspelen	5
Toestelturnen	5
Voetbal	5
Rope skipping	1
Trefbal	3
Klimparcours	5
Basketbal	2
Badminton	4
Piramides bouwen	3

Tabel 7: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen met DCD van Eureka Onderwijs wel moeilijkheden ervaren

Sporten aangeboden in lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs	Het aantal (n=5)
Atletiek	0
Zwemmen	1
Verspringen	2
Netbal	1
Handbal	2
Dans	4
Circus	0
Toestelturnen	0
Voetbal	0
Rope skipping	4
Trefbal	2
Klimparcours	0
Basketbal	3
Badminton	1
Piramides bouwen	2

Tabel 8: Vrijtijdsbesteding van lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD

De soorten hobby's	Het aantal (n=10)
Bij vriendjes gaan spelen	3
Sporten	8
Naar theater of toneel gaan	6
Naar concerten gaan	4
Jeugdbeweging	5
Muziek	5
Tekenen of knutselen	5
Games spelen	8
Andere	6

Tabel 9: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD geen moeilijkheden ervaren

Sporten aangeboden in lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs	Het aantal (n=10)
Atletiek	7
Zwemmen	9
Verspringen	5
Netbal	7
Handbal	3
Dans	4
Circus spelen	8
Toestelturnen	7
Voetbal	5
Rope skipping	6
Terfbal	8
Klimparcours	8
Basketbal	6
Badminton	8
Piramides bouwen	7

Tabel 10: Sportactiviteiten aangeboden in de lessen lichamelijke opvoeding waarbij lagere schoolkinderen van Eureka Onderwijs die kenmerken vertonen van DCD wel moeilijkheden ervaren

Sporten aangeboden in lichamelijke opvoeding van Eureka Onderwijs	Het aantal (n=10)
Atletiek	3
Zwemmen	0
Verspringen	4
Netbal	1
Handbal	5
Dans	4
Circus spelen	2
Toestelturnen	3
Voetbal	5
Rope skipping	4
Terfbal	2
Klimparcours	2
Basketbal	2
Badminton	2
Piramides bouwen	3

Bijlage 3: Getuigenissen

Beginnende leerkracht lichamelijke opvoeding

De eerste vraag, die ik voor je heb, is of je al ervaring hebt gehad bij het begeleiden van sporten?

Ja, ik heb al ervaring bij het begeleiden van sporten.

En wat heb je dan allemaal gedaan?

Ik heb als student altijd op Sporta gewerkt in Maaseik in de beachclub, waar ik eigenlijk sportdagen begeleiden. Daar zijn het vooral watersporten, die ik daar begeleid dus zeilen, windsurfen, kajakken, kanoën. Euhm. Al die dingen en enkele sporten op het land BMX 'en, teambuilen, boogschieten zo meer die sporten.

En vond je dat leuk om te doen?

Ik vond dat heel leuk om te doen. Euhm. Ik heb dat van mijn 15de tot mijn 23ste in het weekend en in de zomer gedaan.

Heb je toen ook al ervaring gehad met kinderen met dyspraxie?

Niet bewust. Niet dat ik ooit in mijn groep iemand had, waarvan ik wist dat die dyspraxie was. Maar natuurlijk heb je altijd kinderen in de groep, die motorisch ... ja die zwakker zijn en waar je wel een achterstand ziet.

Heb je toen iets speciaals gedaan bij deze kinderen op vlak van ondersteuning?

Omdat dat sporten zijn waar ik extra moest letten op veiligheid...nam ik bij kinderen die echt motorisch zwak waren of qua zicht niets konden inschatten of weinig lichaamsbesef hadden moest ik bij de watersporten eerder de maatregel nemen om ze bij mij in de kano te zetten, om bij hun in het zeilbootje te gaan zitten of er iemand bij te zetten die daar goed in was.

Dus toen was je al bezig om een zwakkere bij een sterkere te zetten.

Ja, ik moest er vooral voor zorgen dat de zwakkere veilig genoeg het water opgingen.

De ervaring die je tijdens het begeleiden van sportkampen hebt opgedaan, neem je die mee naar de lessen LO die je al hebt gegeven?

Ja. Als ik hier kwam, had ik eigenlijk weinig ervaring met motorisch zwakkere kinderen of dyspraxische kinderen. Dus ik neem mijn ervaringen van vroeger mee, maar ik leer nog elke les bij. Het gaat soms toch nog ... allé ... ik voorzie soms nog oefeningen die soms nog te moeilijk zijn. Of ja, dat is nog zoeken.

Merk je tijdens de lessen welke leerlingen dyspraxie zijn of welke leerling gewoon zwak is en welke leerling sterk is?

Ik vind dat nog moeilijk. Ge hebt kinderen waaraan je meteen ziet die hebben dyspraxie, waarvan je het ook bij bijna elke sport zal merken. Euhm, maar ge hebt kinderen ... ik wist op voorhand niet wie dyspraxie had. Ik had van sommige kinderen nog niet dat idee

gevormd. Ik heb ook enkele klassen nog maar één of twee lessen gegeven. Dus ze zijn nog niet allemaal zichtbaar geworden.

Zijn er elementen waarvan je nu iets hebt, daar moet ik in de toekomst toe rekening mee houden?

Ja, bij elke oefening ... toch wel meer varianten voorzien. Dus een variant voor de zwakkere een heel basic oefening en genoeg uitdaging voor de sterkere. Ik heb dat tot nu toe nog niet altijd gedaan, maar ik dat wel in een les als ik zag dat het te moeilijk was de opdracht vergemakkelijkt. Maar ik kan daar nog meer op voorhand bij stilstaan.

Ervaren leerkracht lichamelijke opvoeding

Hoelang ben je al turnjuf op Eureka Onderwijs?

6 jaar

Dan heb je toch al heel wat ervaring met leerlingen met dyspraxie?

Dat is toch redelijk al opgebouwd.

Is er een moment in je carrière dat je is bijgebleven?

In het begin als ik gestart ben, viel het heel hard op hoeveel kinderen er ... de meeste kwamen van een gewone school, die echt angst hebben in het begin van het jaar de eerste maand om iets fout te doen, om eigenlijk ja de schrik om een opdracht fout uit te voeren. Algemeen en niet alleen voor kinderen met dyspraxie en de angst om niet goed genoeg te zijn. Dus daarop heb ik van in het begin verder gebouwd om elk jaar start met de uitleg mee doen is belangrijker dan alles kunnen en inzet is ook veel belangrijker en ook heel duidelijk zeggen dat u verwachting ook niet zijn dat ze alles kunnen maar dat ze alles proberen.

Je spreekt over angst, is dat door de ervaringen van eerdere scholen bij de leerlingen?

Bij heel veel kinderen omwille van ervaringen. Van afgewezen te worden op niet correct gedrag binnen de LO-lessen, die waarschijnlijk voortkomt uit niet weten hoe ze zich moeten gedragen. Euhm en bij sommige ja uit angst om het gewoon het niet te kunnen. Dat gaat het overgrote deel zijn vorige scholen. Als je bij de ernstige uithaalt, die zeggen ja ma in mijn vorige school was mijn leerkracht altijd boos als ik dit of was mijn leerkracht altijd boos als ik dat. Dus ja.

Wanneer ben je het eerst in contact gekomen met leerlingen met dyspraxie?

Euhm tijdens mijn stages als ik nog mijn opleiding voor buitengewoon onderwijs volgde, had ik een kindje, een kleutertje, in de kleuterklas die ik moest opvlogen omwille van dyspraxie. Ik stond daar een halve dag 1 keer in de week. En dan was het kijken van wat kan helpen voor dit kind zowel echt de grote dyspraxische problemen als hoe kan ik dit kind leren veilig de trap op te gaan als de kleine dyspraxische problemen in de klas hoe leer ik dat kind een potloodje vasthouden hoe leer ik dat kind plezier beleven ook in de turnles met extra ondersteuning.

Hoe ervaar je leerlingen met dyspraxie vandaag de dag?

Vandaag is dat natuurlijk helemaal anders tegenover de eerste dag dat ik eigenlijk in contact ben gekomen met dyspraxtische kinderen, omwille van het leeftijdsverschil eerst al. Dus ik zit nu met leerlingen van het tweede leerjaar tot het tweede middelbaar. Wat toch wel een verschil maakt in ontwikkeling. Euhm, die staan al iets verder als een kleutertje uiteraard maar euhm ja de angst inderdaad van het niet kunnen en het toch goed willen doen en proberen zich weg te steken achter ja maar dit en ja maar dat om niet hoeven mee te doen. Maar als je uiteindelijk met hun bespreekt wat hun probleem is, kunt ge wel tot overeenkomsten geraken om ze wel laten mee te doen in de les. Dat zij zowel bijleren als plezier beleven en jij ook het gevoel hebt ik heb ze iets bijgeleerd en ik moet ze niet gewoon een ander opdracht geven gij mocht scheidsrechter zijn of aan de kant zetten of opruimen of ik weet niet wat. Euhm ook gewoon deel te laten nemen aan de les met de nodige hulp.

Hoe zie jij die hulp en/of ondersteuning?

Ja zoals ik al zei eerst met hen in gesprek gaan met hen kijken wat is haalbaar en niet alleen beslissen dat en dat zal wel gaan, maar met hen ook bespreken van ik denk dat dit een mogelijke opdracht is voor jouw. Dat we vereenvoudigen neen dat we hetzelfde eigenlijk doen maar op een eenvoudiger manier.

Spreek je dan ook andere kinderen dat dit het niveau is van deze leerling en dat zij een ander niveau hebben?

Dat is afhankelijk van les tot les. Algemeen weet iedereen hier op school eigenlijk dat iedereen individuele aanpassing krijgt indien nodig ook in de turnles. Euhm soms zijn er geen vragen over dus bij de oudere leerlingen zijn er meestal geen vragen over en weten die meestal ook wel van de andere oké die is zwakker in al dat praktische. Dus dat is de rede dat die een andere opdracht krijgt. Bij de jongere klassen moet je dat dan wel gaan uitleggen en eigenlijk staan ze daar goed voor open en als ge uit legt, die kan dat minder goed en het is niet fijn om heel de tijd dingen moet doen die je niet kan dus is het gemakkelijker om iets eenvoudiger te doen wat wel lukt, is veel fijner. Als je dat dan koppelt aan de reken- en taalles waar je een heel mooi voorbeeld kunt geven van andere kinderen bijvoorbeeld jij kan helemaal niet goed dat dan euhm dan leggen ze veel sneller diene link om te weten van oké ja ik kan misschien inderdaad niet goed lezen in de klas en ik krijg daarvoor een computer ja die andere persoon die kan eigenlijk helemaal niet goed touwtje springen bijvoorbeeld dus die krijgt een heel eenvoudige opdracht terwijl ik al veel moeilijkere opdracht moet doen. Dus ze kennen die situaties wel.

Mag ik dan aannemen dat je tegen bent om leerlingen met dyspraxie niet te laten deelnemen voor bepaalde sporten?

Ja. Ja, omwille van er zijn heel wat mensen ja ma balsporten zijn heel moeilijk. En dan hebben ze bij heel veel pech dat ik heel veel balsporten geef. Euhm, wat doe ik daar van aanpassingen... zowiezo een dyspraxtische leerling bij een sterkere groep zetten niet altijd, maar tijdens het oefenen een coach erop die tips geeft van hoe vang ik een bal het best en hoe gooi ik een bal het beste. Euhm bij wedstrijdsituaties die leerlingen in een rustigere groep zetten dat ze niet uit de boot vallen en constant zouden genegeerd worden, maar ook heel bespreekbaar maken in de groep dan. Dan zit je wel in die oudere groep, waar van je weet oké mannen ik kan niet zo goed een bal vangen en gooi dus ook veel minder hard, want als jij die bal hard gaat gooien kan zij die moeilijk vangen en dan is u spelsysteem op zeep bij wijze van spreken. Euhm, wat doe ik nog in plaats van te

zeggen ge moet dat niet doen. Ik heb het nu over balsporten gehad, maar bijvoorbeeld dans handvoetcoördinatie is rampzalig bij kinderen met dyspraxie wat doe ik daar ik zeg ofwel alleen beenbeweging of alleen armbeweging en vind ge zelf een uitdaging om de twee samen te proberen dan zeker proberen. En zeker niets verbieden aan die leerlingen maar hen wel de keuze laten om het eenvoudiger te maken. Maar hen ook blijven aanspreken om zichzelf te blijven uitdagen.

Als ik het goed begrijp, heb je liever dat we de leerlingen moeten blijven motiveren om bepaalde zaken mee te doen?

Ja, het probleem is wel dat de kinderen niet zelf kunnen beslissen van dat gaat wel en dat gaat niet plus ze kennen ook de leerkrachten meestal niet in het begin. Dus is het belangrijk als leerkracht om de achtergrond van die kinderen te kennen en ook met hen samen over na te denken en ja dat vraagt efkes extra tijd. Dat is niet gewoon enkel u les maken maar algemeen moet je in u LO-lessen kunnen differentiëren, dus moet dat voor een kind met dyspraxie ook kunnen denk ik.

Wat zou je nog willen meegeven aan beginnende leerkrachten, waar ze zeker moeten rekening mee houden?

Ja, in de opleiding krijg je wel mee dat je moet differentiëren op papier is dat allemaal heel mooi. Euhm het is vooral het realiseren daarvan is belangrijk daarvan. Het kan heel mooi zijn op papier dat jij 3 verschillende differentiatie opdrachten hebt, maar dat je in u les maar 1 groep hebt eigenlijk en dat je dan denkt van oh die andere moeten wat beter en die andere moeten wat minder. Euhm dus die differentiaties die je op papier zet ook uitvoeren en eventueel opzoek gaan ja zoals ik al zeg samen met de leerling opzoek gaan maar ook gewoon gaan opzoeken en zelf denken oké wat gaat die kunnen en wat gaat die niet kunnen. Niet enkel uit de boeken in differentiatie oké dit is een stap naar beneden dus dat is gemakkelijker in plek van bij volleybal te gaan toetsen de bal gaan wegduwen in de plaats. Euhm bij een dyspraxtisch kind zijn er veel meer dingen, die meespelen dan ik kan gewoon nog niet toetsen. Bij een dyspraxtisch kind zal het vaak zijn ik zal nooit een bal kunnen toetsen ik ga niet kunnen volleyballen. Dus dan moet je weer gaan kijken welke aanpassing doe ik daar om het uitdagend te maken en niet enkel blijven hangen bij ik ga de bal duwen. Dus ver genoeg zoeken.

Een leerling met een attest van DCD

Hoe heb je de turnlessen voor Eureka ervaren?

Heel moeilijk, want ik heb op zich niet zo een goede conditie maar mijn dyspraxie maakt alles veel moeilijker omdat ik moest altijd andere oefeningen doen enzo. En ik kon dat ook nooit en de meester wist dat wel maar letten daar niet goed op enzo. En ja, de kinderen ... ik had daar wel beste vriendinnen, maar op het einde niet meer. Dat was dan ook altijd een confrontatie, want andere konden dat dan wel goed en ik niet en die haalde allemaal voldoende op hun rapport en ik had dan altijd een onvoldoende ofzo juist voldoende voor de moeite die ik heb erin gestoken. En dan zei die meester wel van ja maar ik geef punten op u best doen, maar ja maar toch is dat nog steeds... ook al doe je dat en als de andere... het zijn nog steeds de andere leerlingen die u dan zo ja zeggen dat je dat dan niet kunt en dan ben je daarmee bezig en doe je dat. Ge probeert wel mee te doen, maar ja dat lukt... de meeste dingen lukken niet zoals balsporten. Dat is echt de hel voor mij.

Is er een moment dat je had van dit lukt mij echt niet?

Ja, als we zo voetbal aan het spelen waren dan waren we altijd zo in ploegen verdeeld waarbij twee jongens mochten kiezen en ik was dan altijd als laatste omdat ik dat niet kon en dan was iedereen heel boos op mij als ik een pas had gemist of als ze de bal van mij hadden afgepakt, waardoor ik altijd zo iets had van ja dat komt daar wel door.

Hoe voelde je op dat moment?

Ja, heel slecht enzo.

Is er een moment geweest dat je gewoon door dit niet meer naar school wou gaan?

Ja, in het zesde wel maar ik hield dat voor mezelf en dat ik in mezelf wel aan het wenen was maar dat ik dat thuis niet liet zien.

Wat zou je tegen je LO-leerkracht van je vorige school willen zeggen nu als je er allemaal op terug kijkt?

Maar die hield er een klein beetje rekening mee, maar het was ook de medeleerlingen. Als je het dan niet kon ja ik moest wel altijd gewoon meedoen. Dus als je dat dan niet kunt ja die mocht wel de ploegen kiezen. Dus ja die meester was dan ook wel een beetje van ik laat dat maar doen en dat was ook zijn eerste kindje met dyspraxie. Dus ja die wist ook niet echt wat dat was en wat hij er mee moest doen en ja en wat dat inhoudt.

Je zegt dat de medeleerlingen in dit verhaal een grote rol spelen. Kan je me dit even verduidelijken?

Ja, als leerlingen dat zijn wel altijd de mensen die naar u kijken en die u het gevoel gaan geven ... als je altijd als laatste wordt gekozen en als jij niet scoort dat ze altijd op u boos zijn en niet op de rest. Ja dan, hebt ge het gevoel van ja wat doe ik verkeerd ja ik kan er toch ook niets aandoen. Die doen dat automatisch, maar bij mij gaat dat niet.

Als ik het goed begreep, voelde je je als een niksnut op sommige momenten.

Ja, want die konden dat dan wel en ik niet. En oké ze konden dan één sport niet, maar ik kon bijna alle sporten bijna niet.

Hoe ervaar je het sporten nu?

Bwa de turnjuf pakt wel heel veel aanpassingen. Sporten nu valt wel beter mee. Allé ik vind het nog steeds niet leuk want zo al die balsporten dat kan ik niet. Maar ik heb ook wel zelf door dat ik zo meer iets heb van aanvaard dat ik dat niet kan en ik zeg wel dat ik het ga proberen, maar als het nu niet lukt dan ja dan lukt het niet. Ja, ik aanvaard wel dat ik het niet kan vooral bij badminton en al die dingen. Dat kan ik echt niet, want dat is gewoon echt heel moeilijk voor mij.

Als je vergelijkt met de turnjuf van nu en die van vorig. Zou je dan graag hebben gehad dat die van vroeger ook zo aanpassingen deed om sporten leuker te maken voor jou?

Ja, dan had ik dan wel gehad want ... daar was dat dan ook altijd van ja voor mij werd LO dan ook niet meer leuk en sporten wordt dan ook niet meer leuk voor mij. Als ik dat eerder had gehad dan had ik waarschijnlijk die sporten wel leuk gevonden.

Is er nu wel een sport dat jij wel leuk vindt?

Bwa soms kunnen alle sporten meevallen en soms heb ik wel zo iets van aah dat is stom.

Je zegt dat ze hier eigenlijk aanpassingen maken, waren er dan ook aanpassingen in je vorige school?

Dat was gewoon altijd meedoen, maar dat was dan wel altijd van zo ja als dat niet lukt was dat dan niet zo erg doe maar gewoon mee.

Ondervind je ook sterktes in de lessen LO?

Ik kan wel een beetje keepen, maar aan de andere kant ook weer niet want dan moet je kunnen inschatten langs waar die bal ook gaat en dat kan ik dan weer niet dus dat is wat tricky. Ze hebben ook altijd gezegd van je moet op u volgende school wel zien dat als er sporten zijn die je echt niet wil doen dat je dan zoiets van scheidsrechter of aan de kant mocht zitten want ja dat is niet leuk voor mij als ik dan elke les er mee wordt geconfronteerd wordt.

Volgend jaar zit je op een andere school. Ben je ergens bang voor op vlak van LO?

Ja, dat ik terug gewoon sommige dingen moet meedoen doen en dat ik dat niet kan en daarom mensen met mij gaan lachen ofzo.

Wat zou jij beginnende turnjuffen en turnmeesters meedelen?

Dat ze moeten zorgen dat ze moeten zorgen dat ik wel mee kan doen maar dat ze het wat vergemakkelijken of niet te veel balsporten doen. Of gewoon ja, vergemakkelijken en de teams zelf verdelen want dat ging niet

Bijlage 4: Feedback van de fiches

Naam:	Eva Strosse
<u>Achtergrondinformatie:</u> Ze is vorig jaar afgestudeerd als leerkracht lager onderwijs en doet nu een banaba buitengewoon onderwijs. In teken van haar banaba loopt ze stage op Eureka Onderwijs. Ze geeft sinds drie jaar elke week dansles in een dansschool aan kinderen van het eerste en tweede leerjaar.	
<u>Feedback:</u> Als je zonder deze fiche werkt, denk je zelf minder na over differentiëren tijdens het maken van de voorbereiding van de les. Differentiëren tijdens de les gaat op deze manier soms verloren. Als je duidelijke tips of voorschriften hebt, kan je deze verwerken in je voorbereiding. Ik denk dat deze fiche naar de toekomst toe nog meer uitgebreid kan worden. Misschien kan je voor de verschillende aspecten van danslessen in het basisonderwijs zo een fiche opstellen (Bv.: les over ritme, les over dansexpressie en improvisatie, les over kracht, les over ruimtegebruik).	
<u>Verbeterpunten:</u>	
<i>Stimuleren:</i>	
<ul style="list-style-type: none">• motiverende en gevarieerde werkvormen gebruiken (bv. samenwerken, improvisatie, ...);• wanneer ze hun eigen inbreng kunnen doen, zijn ze vaak ook meer gemotiveerd om te dansen;• muziek zorgt voor een fijne klassfeer;• muziek kan je gebruiken als stop- of startsignaal;• als je bewegingen wil aanbrengen in het ritme van 8, kan je misschien opbouwend werken (bv: eerst 8 tellen dezelfde beweging, daarna wisselen van beweging om de 4 tellen, om de 2 tellen, 1 tel en nadien combinaties maken).	
<i>Compenseren:</i>	
<ul style="list-style-type: none">• kinderen die een motorische beperking hebben, kan je een kleinere of alternatieve beweging laten maken of inschakelen als coach;• de bewegingen ondersteunen met woorden of met ritmes helpt sommige kinderen om de bewegingen niet te vergeten.	
<i>Dispenseren:</i>	
Ik ben het met je eens om zoveel mogelijk het dispenseren te vermijden. In klas 3/4 en 5 heb ik na overleg met de leerkrachten gekozen om enkele jongens in te zetten op een andere manier (aan de geluidsinstallatie, als cameraman).	

Naam: | Katrien Corstjens

Achtergrondinformatie:

Ik ben van opleiding Master Klinische Psychologie. Gedurende mijn studententijd heb ik in de weekends en vakanties 6 jaar gewerkt als sportmonitrice bij Sporta. Ik gaf er voornamelijk watersporten. Momenteel werk ik bij Eureka Leuven als psycholoog met kinderen met leerstoornissen. Ik werk er mee in de diagnostiek, geef enkele lessen, begeleid de studie en neem momenteel de LO-lessen over van een collega die wegens zwangerschap de lessen zelf niet meer kan geven.

ROPE SKIPPING

Ik gaf bij Eureka lessen rope skipping aan het tweede tot zesde leerjaar. De moeilijkheden in verband met lichaamsperceptie worden goed beschreven in deze fiche. Vooral het laatste punt kwam tijdens de lessen als het grootste struikelblok naar voren: fixatie van de bovenarm, waardoor er beter uit de polsen kan gedraaid worden. Verder zijn ook de nodige vaardigheden duidelijk uitgeschreven. Door de opsomming ervan, wordt je er als leerkracht van bewust dat een kind al over veel vaardigheden moet beschikken om in een les rope skipping de oefeningen zonder problemen te kunnen uitvoeren.

Ik herkende bijna alle opgesomde knelpunten bij onze kinderen met een coördinatiestoornis. Veel kinderen met een coördinatiestoornis konden wel voldoende met beide voeten van de grond springen, maar de andere knelpunten herkende ik bij hen allemaal.

De compenserende techniek 1 die wordt beschreven is zeker een hulp voor de kinderen. Ze oefenden deze techniek allemaal geruime tijd en deze was haalbaar na voldoende oefening. Techniek 2 werd ook uitgetest. Deze bleek moeilijker. Er werden helpers uitgekozen die ongeveer hetzelfde niveau van rope skipping haalden. Hun draainiveau bleek echter te laag. Kinderen met een sterker draainiveau werden gekozen, maar hun draaitempo lag te hoog. Ze konden zich moeilijk aanpassen aan het lagere niveau van hun klasgenoten met een coördinatiestoornis.

Kinderen van eenzelfde niveau hebben zelden een goede draaitechniek. Ik zou in de fiche een opsplitsing maken. In klassen vijf en zes was het meest haalbaar om kinderen met een betere draaitechniek te laten draaien. Mits zeer duidelijke aanwijzingen van de leerkracht, konden ze hun draaitechniek steeds beter aanpassen aan het niveau van de kinderen met een coördinatiestoornis. Bij de kinderen van het tweede tot het vierde leerjaar lukte dit echter niet. Hier bleef het nodig dat de leerkracht zelf actief met het touw draaide om het voor de kinderen met een coördinatiestoornis haalbaar te maken. In de lessen die ikzelf deed maakte ik het touw vast aan een paal, waarbij ik als leerkracht zelf de andere kant vastnam om het touw te draaien.

Van techniek 3 lukte de stappende versie na oefening bij het grootste deel van de kinderen met een coördinatiestoornis. De springende variant lukte slechts bij enkele kinderen. Drie lessen bleken hiervoor onvoldoende oefening.

Ik denk dat deze fiches in de toekomst zeker nog bruikbaar zullen zijn. Ze zijn zeer bruikbaar voor leerkrachten die nog niet in contact zijn gekomen met kinderen met een coördinatiestoornis. Het zal hen tips en een houvast bieden, door de concrete technieken die erbij worden aangeboden. Het zal wel niet in elke klas mogelijk zijn om voldoende kinderen te vinden van eenzelfde niveau.

BASKETBAL

Ik gaf bij Eureka lessen basketbal aan het zesde leerjaar en eerste secundair. De moeilijkheden in verband met lichaamsperceptie worden goed beschreven in deze fiche. Vooral het middelste punt kwam tijdens de lessen als het grootste struikelblok naar voren. In tegenstelling tot de lichaamsperceptie bij springtouwen, was deze bij basketbal minder duidelijk zichtbaar. De opvallendste moeilijkheden deden zich voor bij het dribbelen, waardoor ik vermoed dat volgend punt binnen lichaamsperceptie het grootste struikelblok was: spanning in de onderarm en de pols om te dribbelen.

Voor de kinderen met DCD, waren alle opgesomde vaardigheden moeilijk. Weinig vooruitgang binnen één les, zorgde ook voor frustratie bij hen. Ook bij deze sport wordt je je er als leerkracht van bewust dat een kind al over veel vaardigheden moet beschikken om in een les de oefeningen zonder problemen te kunnen uitvoeren. Bij de kinderen met DCD werd er in de les regelmatig een eenvoudige conditioefening als opdracht als oefening gegeven, om de kinderen even terug succeservaring te geven en hen te motiveren.

Ik herkende alle opgesomde knelpunten bij onze kinderen met een coördinatiestoornis. Het laten vallen van de bal kwam minder vaak voor. Vooral de combinatie van meerdere vaardigheden (lopen en gooien of dribbelen, kijken naar doel en proberen scoren) bleken voor sommigen eerder onhaalbaar.

De compenserende techniek 1 gaf de kinderen met DCD rust en verlaagde hun spanning. De techniek hielp vooral op vlak van gemoedstoestand. De andere kinderen maakten er ook geen probleem van.

De compenserende techniek 2 werd zeer veel gebruikt. Tijdens de spelvormen moesten de kinderen met DCD niet dribbelen tijdens het lopen. Dit bleek te moeilijk, waardoor spelvormen anders niet mogelijk waren. De leerlingen met DCD mochten wel maximum drie stappen zetten met de bal.

De derde compenserende techniek werd slechts kort uitgevoerd. Ik weet dat de drempel groot is voor onze kinderen met DCD om als enige ballen met gaten te laten gebruiken. Ik startte de les voor iedereen kort met deze ballen, maar dit bood velen weinig uitdaging. Ik besloot iedereen te laten verder doen met een basketbal, om geen gevoelens van minderwaardigheid te doen ontstaan.

Klas 6 en 1 secundair zijn echte pubers. Het sociaal-emotionele aspect ligt vaak heel gevoelig. Daarom werd er soms gekozen de compenserende technieken slechts beperkter in te schakelen. Ik denk dat deze fiches in de toekomst zeker nog bruikbaar zullen zijn. Ze zijn zeer bruikbaar voor leerkrachten die nog niet in contact zijn gekomen met kinderen met een coördinatiestoornis. Het zal hen tips en een houvast bieden, door de concrete technieken die erbij worden aangeboden. Het biedt mogelijkheden, waar je als leerkracht in de les flexibel mee kan omgaan. Ze kunnen zeker uitgetest worden. De mate van effect kan sterk afhangen van de klasgroep (hoe veilig voelen de kinderen zich bij elkaar, worden kinderen met dyspraxie soms gepest, zijn het pubers,...).

Naam:	Stijn Driessen
-------	----------------

Achtergrondinformatie:

Ik ben leerkracht lichamelijke opvoeding in de basisschool ZAVO te Zaventem.

ROPE SKIPPING

Ik heb dit fiche gebruikt bij het zesde leerjaar. Wanneer ik de kinderen tijdens de les had geobserveerd kwamen voor een groot deel dezelfde knelpunten aan bod. De knelpunten die in de lesfiches staan zijn dus goed en nauwkeurig opgesteld.

Tijdens de les heb ik gebruikt gemaakt van het compenseren voor de derde stap (het lopen met een springtouw).

Wanneer je de stappen die op de lesfiche staan volgt zullen de kinderen een succeservaring bereiken en uiteindelijk komen tot het lopen met een springtouw.

De stappen zijn dus goed uitgeschreven.

BASKETBAL

Het fiche van basketbal heb ik ook getest bij het zesde leerjaar.

Voor de les basket ben ik vooral op de volgende knelpunten ingegaan:

- Door een foute handpositie de bal moeilijk opvangen
- Oog-handcoördinatie is verstoord tijdens het dribbelen
- Het combineren van het dribbelen met het lopen

Wanneer ik dit wou compenseren aan de hand van de lesfiche was er bij het eerste knelpunt niet echt een oplossing.

Voor de andere twee knelpunten heb ik tijdens wedstrijden gecompenseerd met compensatie 2 (Laat de leerling niet heel de tijd dribbelen bij het lopen, maar laat hem/haar aantal keer dribbelen bij het lopen).

Ik had met de leerlingen de afspraak gemaakt dat sommige leerlingen 3 maal moesten dribbelen en dan 10 passen mochten zetten om daarna weer 3 maal te dribbelen. In het begin verliep dit niet zo vlot. Er was veel discussie en het spel lag vaak stil. Naargelang de les vorderde liep dit beter.

Leerlingen die voorheen moeilijkheden hadden, gingen nu zelfs meer dan 3 maal dribbelen zonder problemen.

Deze compensatie is dus zeker een zeer nuttige.

Bijlage 5: Sportmap

Algemene informatie

Functie:

- het verbeteren van de coördinatie;
- het verhogen van het uithoudingsvermogen.

Materiaal:

- een zaalvoetbaldoel;
- een bal dat met 1 hand kan vastgehouden worden;
- een speelveld (geen zachte ondergrond).

Lichaamsperceptie:

- spanning in de kuitspieren om goed van de grond af te duwen, waarbij er minder spierbelasting is op de voorvoeten;
- spanning in de bovenarm en de onderarm bij het gooien van de bal;
- spanning in de pols en de onderarm voor het dribbelen;
- spanning in de schouders, doordat de arm voor het werpen naar achteren wordt opgespannen;
- op de quadriceps en hamstrings voor korte en snelle richtingverandering.

Vaardigheden:

- bal vangen met 2 handen;
- enkel 3 stappen zetten zonder te dribbelen;
- afduwen met 1 voet van de grond en landen met de beide voeten;
- gooien met 1 hand naar een teamgenoot;
- een schijnbeweging maken naar het doel;
- bij het verdedigen korte passen zijwaarts nemen;

HANDBAL

Mogelijke knelpunten

- voeten niet hard genoeg afduwen van de grond;
- geen besef van aantal stappen;
- het maken van korte bewegingen om de bal te verdedigen;
- de bal moeilijk opvangen;
- te weinig of te veel krachten inzetten bij het gooien van de bal;
- de bal laten vallen;
- de bal schuin gooien, waardoor de bal op de grond valt of bij de tegenstaander belandt;
- problemen bij de oog-handcoördinatie tijdens het dribbelen;
- niet dribbelen met een kleine bal.

Compenseren

- 1) De bal gooien met 2 handen in plaats van met 1 hand
 - a. bij het oefenen op het gooien wordt er gebruik gemaakt van een bal met grote gaten;
 - b. bij het oefenen op schijnbewegingen gecombineerd met het gooien, een bal gebruiken met grote gaten of een zachte bal;
 - c. de andere leerlingen moeten op een afstand blijven van 1 meter.
- 2) De leerling niet verplichten om te springen wanneer hij/zij de bal gooit naar het doel of een teamgenoot.
- 3) De leerling bedenktijd geven om te gooien en anderen hierbij motiveren om hem/haar te sturen.

LET OP: *Bepaal zelf als leerkrachten de teams, zodat de sterkere en zwakkere verspreid zijn in de teams. Zorg dus voor een goede coach in elk team.*

Algemene informatie

Functie:

- het verbeteren van de coördinatie;
- het verhogen van het uithoudingsvermogen.

Materiaal:

- een doel;
- een basketbal.

Lichaamsperceptie:

- spanning in de kuitspieren tijdens het lopen;
- spanning in de onderarm en de pols om te dribbelen;
- spanning op de hamstrings en quadriceps bij snellere korte bewegingen .

Vaardigheden:

- de bal vangen met 2 handen;
- de bal gooien met 2 handen naar een teamgenoot of naar het doel;
- dribbelen met de bal;
- schijnbewegingen maken om de bal te verdedigen of af te nemen;
- schijnbewegingen maken om de tegenspeler te ontwijken.

BASKETBAL

Mogelijke knelpunten:

- het maken van schijnbewegingen om de bal te verdedigen, af te nemen of een tegenspeler te ontwijken;
- door een foute handpositie de bal moeilijk opvangen;
- te weinig of te veel kracht zetten bij het gooien van de bal;
- de bal laten vallen;
- de bal schuin gooien, waardoor de bal op de grond valt of bij de tegenstaander belandt;
- oog-handcoördinatie is verstoord tijdens het dribbelen;
- het combineren van het dribbelen met het lopen.

Compenseren

- 1) De andere leerlingen moeten op een afstand blijven van 1 meter. Met als gevolg de leerling bedenktijd geven om te gooien en anderen hierbij motiveren om hem/haar te sturen.
- 2) Laat de leerling niet heel de tijd dribbelen bij het lopen, maar laat hem/haar aantal keer dribbelen bij het lopen.
- 3) Bij het oefenen op het gooien of het maken van schijnbeweging wordt er gebruik gemaakt van een bal met grote gaten.

LET OP: *Bepaal zelf als leerkracht de teams zodat de sterkere en zwakkere verspreid zijn in de teams. Zorg ook dat er in het team van een zwakkere leerling een goede coach zit.*

Algemene informatie

Functie:

- het verbeteren van de algemene coördinatie;
- het verbeteren of bevorderen van het ritme;
- het bevorderen van de lichaamsperceptie;
- het verbeteren van de ruimte- en tijdsperceptie.

Materiaal:

- muziek;
- spiegel.

Lichaamsperceptie:

Tijdens het dansen kunnen alle spieren in het lichaam gebruikt worden. De fixatie van de verschillende spieren is afhankelijk van de beweging die wordt gemaakt.

Vaardigheden:

- Armbeweging:
 - polsbeweging;
 - schouderbewegingen.
- Beenbeweging:
 - kniebewegingen;
 - bewegingen met het bekken;
 - voetbeweging.
- Rompbeweging

HEDENDAAGSE DANS

Mogelijke knelpunten

- niet kunnen bewegen van de verschillende lichaamsdelen in 1 combinatie;
- bewegingen vergeten;
- niet ritmisch beweging;
- bewegingen niet soepel uitvoeren;
- het niet vinden van het evenwicht;
- spieren niet gespannen houden zonder te trillen.

Compenseren

- 1) Maak meer gebruik van de grove motoriek.
- 2) Laat de leerling 1 soort beweging uitvoeren.
- 3) Tel mee met het ritme.
- 4) Maak niet teveel gebruik van verschillende complexe bewegingen, maar gebruik veel herhaling tijdens het aanleren van een dans.

LET OP: *Spreek de leerling niet steeds aan op waar hij/zij op moet letten bij het maken van een beweging. Hierbij maak je gebruik van een sterke leerling als coach om hem/haar te sturen.*

Algemene informatie

Functie:

- het verbeteren van de algemene coördinatie;
- het verhogen van het uithoudingsvermogen;
- het bevorderen van de ruimteperceptie.

Materiaal:

- een mat voor het landen;
- een startstreep;
- een kegel (om aan te tonen waar de leerling is geland).

Lichaamsperceptie:

- spanning in de buikspieren;
- spanning in de kuitspieren zodat er goed van de grond kan afgeduwd worden;
- spanning in de voorvoeten.

Vaardigheden:

- een aanloop nemen;
- afduwen van de grond;
- landen op beide voeten met gestrekte armen naar voor en gebogen knieën.

Mogelijke knelpunten:

- de overgang van lopen naar springen;
- op het juiste moment de springactie inzetten;
- het landen op beide voeten met gestrekte armen naar voor en gebogen knieën;
- te weinig of te hard afduwen van de grond;
- evenwicht houden tijdens het landen.

VERSPRINGEN

Compenseren:

- 1) Laat de leerling geen aanloop nemen.
 - a. sta aan de startlijn;
 - b. duw met beide voeten af;
 - c. zwaai krachtig de armen naar voor.
- 2) De leerling hoeft niet te springen met een arm zwaai
Als ladingspunt wordt de voeten van de leerling genomen en niet het achterwerk of de handen van de leerling wanneer hij/zij zijn/haar evenwicht verliest.
- 3) Springen met aanloop zonder armzwaai
 - a. enkel aandacht vestigen op afstoot (de afstoot van de voet in het begin niet van belang);
 - b. armzwaai niet laten meetellen;
 - c. landen op beide voeten.

Algemene informatie

Functie:

- het verbeteren van de algemene coördinatie;
- het verhogen van het uithoudingsvermogen.

Materiaal:

Een springtouw dat goed te onderscheiden is van de grond.

Lichaamsperceptie:

- spanning in de buikspieren zodat er recht op en neer wordt gesprongen, hierdoor wordt het springen gemakkelijker en wordt dan ervaren als een minder zware inspanning;
- spanning in de kuitspieren om zo goed mogelijk te kunnen afduwen van de grond, waardoor er minder spierbelasting is op de voorvoeten;
- fixatie van de bovenarm, waardoor er beter uit de polsen kan gedraaid worden.

Vaardigheden:

- het maken van een armbeweging;
- het maken van een polsbeweging;
- het vasthouden van het springtouw;
- het springen met twee voeten tegelijk;
- het afduwen van de grond met beide voeten;
- op het juiste moment de springactie inzetten.

ROPE SKIPPING

Mogelijke knelpunten

- niet met beide voeten van de grond springen;
- niet hoog genoeg springen over het touw op het juiste moment;
- niet met een rechte rug blijven springen;
- niet het touw op een gelijke snelheid laten draaien;
- niet inspringen;
- niet springen op de voorvoeten;
- niet draaien vanuit de polsen, geen grote bewegingen;
- niet op het juiste moment de springactie inzetten.

Compenseren

- 1) Springen over een springtouw niet in beweging
 - a. leg het springtouw horizontaal voor de leerling op de grond;
 - b. ga met beide voeten voor het springtouw staan;
 - c. spring met beide voeten over het springtouw;
 - d. laat de leerling draaien zodat hij/zij terug met beide voeten voor het springtouw staat;
 - e. spring met beide voeten terug over het springtouw.

2) Twee helpers gebruiken

- a. laat één helper het ene uiteinde van het springtouw vasthouden en de andere helper het andere uiteinde;
- b. sta voor het touw met beide voeten;
- c. laat de twee helpers het touw draaien op een traag tempo;
- d. laat de twee helpers zeggen wanneer de leerling moet springen.

LET OP: *Kies zelf de twee helpers, waarbij de helpers worden gekozen doordat ze ongeveer hetzelfde niveau beschikken. Let ook op het draainiveau van deze kinderen.*

3) Lopen met een springtouw (pas toepassen wanneer het springen ter plaatse eigen gemaakt is)

- a. Al stappend
 - gooi het touw van achter naar voor;
 - stap over het touw;
 - dan begint het helemaal opnieuw.
- b. Al springend
 - gooi het touw van achter naar voor;
 - spring met beide voeten over het touw;
 - dan begint het helemaal opnieuw.